

ประชาสังคมไซเบอร์ในเวียดนาม ปัจจุบัน

ยุกติ มุกดาวิจิตร

คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ขอบคุณ Harvard-Yenching Institute, Harvard University ที่เชิญผู้เขียนไปร่วมเสวนาบทความใน ค.ศ. 2015 ทำให้ผู้เขียนเริ่มสนใจศึกษาประเด็นนี้ ขอบคุณคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่อนุญาตให้ผู้เขียนไปเป็นอาจารย์อาคันตุกะที่ University of Wisconsin-Madison จึงมีส่วนทำให้ผู้เขียนได้รับเชิญไปนำเสนองานวิจัยชิ้นนี้ ขอขอบคุณ Newton Mobility Grants โดยความสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) และ The British Academy ที่ให้ทุนสำหรับจัดกิจกรรมร่วมกับนักวิชาการจาก Goldsmiths, University of London และคณาจารย์คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในปี 2016-2017 ขอขอบคุณ Heinrich-Böll Stiftung สำนักงานเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ให้ผู้เขียนมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมร่วมกับบรรดานักกิจกรรมสังคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในปี 2016 ทำให้ผู้เขียนมีโอกาสดูจักนักกิจกรรมผู้เป็นแหล่งความรู้สำคัญของงานวิจัยนี้ ตลอดจนผู้เขียนขอขอบคุณนักวิชาการหลายท่านจากหลายสถาบัน ที่ช่วยให้ความเห็นต่องานชิ้นนี้ในแต่ละขั้นของการนำเสนอบทความในการสัมมนาที่ต่างๆ และในการปรับปรุงบทความชิ้นนี้

วารสารสังคมวิทยามานุษยวิทยา 36(2): กรกฎาคม - ธันวาคม 2560

บทความ

cyber civil society in Vietnam today

Yukti Mukdawijitra

Faculty of Sociology and Anthropology, Thammasat University

contact: yuktimuk [at] gmail [dot] com

ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา ชาวเวียดนามเข้าถึงอินเทอร์เน็ตมากขึ้น ส่วนหนึ่งเพราะการส่งเสริมของรัฐบาลทั้งด้านโครงสร้างพื้นฐานและการส่งเสริมการลงทุนทางเศรษฐกิจ การเข้าถึงนี้ไม่เพียงขยายโอกาสในการเข้าถึงข่าวสาร หากยังเป็นความท้าทายใหม่แก่การเมืองในเวียดนามด้วย จากการวิจัยเอกสารและการวิจัยภาคสนามในเวียดนาม ระหว่างปี 2015-2017 ผู้เขียนเสนอว่าชาวเวียดนามใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อแลกเปลี่ยนข่าวสารและความคิดเห็นเพื่อสร้างกิจกรรมทางสังคม-การเมือง อันแสดงให้เห็นถึงการก่อตัวของภาคประชาสังคมไซเบอร์ภายใต้รัฐบาลอำนาจรวมศูนย์อย่างเวียดนาม ดังนั้นจึงเป็นเรื่องท้าทายที่เราจะทำความเข้าใจการมีส่วนร่วมทางการเมืองและขบวนการสังคมในเวียดนามปัจจุบัน จากการเคลื่อนไหวของกิจกรรมสังคม-การเมืองไซเบอร์ บทความนี้จะอภิปรายถึงเงื่อนไขหรือข้อบ่งชี้ที่รัฐเวียดนามยอมรับการเคลื่อนไหวทางสังคมและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ในอีกด้านหนึ่ง บทความจะแสดงให้เห็นกลยุทธ์หรือลูกเล่นที่นักกิจกรรมทางสังคม-การเมืองไซเบอร์เวียดนามใช้เพื่อเล็ดรอดจากอำนาจควบคุมของรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการประสานใช้สื่อหลายลักษณะในกิจกรรมสังคมทั้งออนไลน์และออฟไลน์

คำสำคัญ: ประชาสังคม, กิจกรรมสังคม-การเมืองไซเบอร์, เวียดนาม, มานุษยวิทยาดิจิทัล

บทคัดย่อ

ABSTRACT

Vietnam has recently seen increasing internet access rate due to the government's infrastructural and economic investment. This has been as much a better access to news and information for the Vietnamese population as a new challenge to Vietnam's politics. Drawn from my documentary research and field research in Vietnam between 2015-2017, I argue that the Vietnamese are utilizing the Internet to disseminate ideas and to create socio-political activities that form parts of "cyber civil society" under the country's totalitarian regime. It is therefore challenging to investigate how political participation and social movements in Vietnam have transformed with the help of cyber activism. On the one hand, this article considers how the Vietnamese government deals with such forms of cyber activism and political participation. On the other hand, it illustrates how Vietnamese social activists develop strategies and tactics to negotiate with state authoritative power, particularly those based on their use of multimodal communication in both online and offline activities.

keywords: civil society, cyber activism, Vietnam, digital anthropology

เกริ่นนำ

ปัจจุบันประเทศเวียดนามมีความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองมากมาย หลายสิ่งที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนก็เริ่มปรากฏมากขึ้นเรื่อยๆ เช่น การวิจารณ์นักการเมืองคนสำคัญๆ ในรัฐบาล การวิจารณ์กรรมการบริหารพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนาม (The Communist Party of Vietnam: CPV) หรือแม้แต่การเดินขบวนประท้วงบนท้องถนน แม้ว่าการเมืองเวียดนามจะยังคงเป็นระบบพรรคเดียว กล่าวคือ อำนาจส่วนใหญ่ยังอยู่ภายใต้การปกครองของพรรคคอมมิวนิสต์ หากแต่นักวิเคราะห์การเมืองเวียดนามต่างให้ความเห็นตรงกันว่า การเมืองเวียดนามปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเป็นอย่างยิ่ง และส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงเกิดมาจากการขยายตัวของสื่อใหม่และอินเทอร์เน็ต (the Internet)¹ ดังที่จะได้อภิปรายต่อไปบทความ

บทความนี้ต้องการสำรวจปรากฏการณ์ที่อินเทอร์เน็ตมีบทบาทสร้างพื้นที่การมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบใหม่ขึ้นมา ภายใต้เงื่อนไขที่รัฐก็พยายามมีบทบาทควบคุมสื่อใหม่ (new media) บนอินเทอร์เน็ต ผู้เขียนสนใจศึกษาว่า ปัจจุบันเครือข่ายนักกิจกรรมสังคม-การเมืองอาศัยสื่อในโลกออนไลน์ (online) เพื่อสร้างพื้นที่ทางการเมืองอย่างไร พวกเขามีวิธีการอย่างไรในการหลบเลี่ยงการกำกับควบคุมของรัฐ ภายใต้การควบคุมสื่อใหม่อย่างเข้มงวด สุดท้าย ผู้เขียนเสนอว่า สื่อใหม่ช่วยสร้างพื้นที่ทางการเมืองขึ้นมาได้ในระดับหนึ่ง เนื่องจากมีข้อได้เปรียบที่สามารถสร้างความร่วมมือได้โดยยังคงรักษาความเป็นเอกเทศของเครือข่ายทางสังคม ขณะเดียวกันก็เป็นช่องทางที่รัฐเห็นความสำคัญและเลือกที่จะควบคุมอย่างจำกัด สื่อใหม่จึงเป็นทั้งช่องทางที่เสนอข่าวสารที่แตกต่างไปจากข่าวสารที่รัฐนำเสนอ

¹ บทความนี้ใช้คำว่า "อินเทอร์เน็ต" ในความหมายที่ใกล้เคียงกับคำว่า "โลกออนไลน์" หรือ "พื้นที่ไซเบอร์" (cyberspace) ทั้งนี้ตามแต่บริบทหรือขึ้นกับการใช้คำของผู้ให้สัมภาษณ์เอง เช่น ในบริบทที่ต้องการแสดงให้เห็นการเปรียบเทียบระหว่างการสื่อสารออนไลน์กับออฟไลน์ (offline) ก็จะใช้คำว่าออนไลน์ ส่วนคำว่าไซเบอร์ จะใช้เป็นคำขยายในบริบทที่กล่าวถึงกิจกรรมสังคมหรือนักกิจกรรมสังคม ซึ่งสอดคล้องกับคำในภาษาอังกฤษที่มักใช้ว่า "cyber activism" ในการอ้างถึงเครือข่ายของการรวมตัวทางสังคมที่เกิดจากการเชื่อมต่อข้อมูลผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต.

² บทความนี้ใช้คำว่า "กิจกรรมสังคม" กับ "กิจกรรมสังคม-การเมือง" และ "นักกิจกรรมสังคม" กับ "นักกิจกรรมสังคม-การเมือง" ในความหมายที่คล้ายคลึงกับคำว่า "activism" และ "activist" ตามลำดับ หากแต่บางครั้งจะใช้คำนี้โดยตัดคำว่า "การเมือง" ออก เพราะต้องการแยกกิจกรรมและนักกิจกรรมจำนวนหนึ่งที่หลีกเลี่ยงการเชื่อมโยงกับกิจกรรมทางการเมือง ออกจากกิจกรรมและนักกิจกรรมที่ทำงานที่มีประเด็นทางการเมืองโดยตรง.

และสามารถแสดงความเห็นที่แตกต่างจากแนวทางที่รัฐกำกับ อย่างไรก็ตาม นักกิจกรรมสังคม-การเมืองของเวียดนามเองก็อาศัยสื่อดั้งเดิมอื่นๆ ในการสร้างพื้นที่ทางการเมืองร่วมกับสื่อใหม่เช่นกัน

ผู้เขียนใช้วิธีวิจัยในสองลักษณะ ได้แก่ 1) *การวิจัยเอกสาร* เพื่อทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างกรอบการศึกษา และสำรวจข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับการจัดการอินเทอร์เน็ตโดยรัฐในเวียดนาม ตลอดจนข่าวสารเกี่ยวกับกิจกรรมทางสังคมของนักกิจกรรม 2) *การวิจัยภาคสนาม* ตั้งแต่ปลายปี 2015 ถึงปลายปี 2017³ ซึ่งประกอบไปด้วยการเข้าร่วมและสังเกตการณ์ในกิจกรรมที่ทำให้ได้พบกับนักกิจกรรมชาวเวียดนาม การสัมภาษณ์นักกิจกรรม และการติดตามการเผยแพร่ข่าวสารของนักกิจกรรมผ่านสื่อเครือข่ายทางสังคม โดยเฉพาะเฟซบุ๊ก

ผู้เขียนได้มีโอกาสพบนักกิจกรรมชาวเวียดนามจากการเข้าร่วมกิจกรรมในประเทศไทย และเวียดนามรวม 5 ครั้ง ได้แก่ การประชุมเชิงปฏิบัติการของนักกิจกรรมจากประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ว่าด้วยเสรีภาพในการแสดงออก ที่กรุงเทพมหานคร (ค.ศ. 2015) กิจกรรมอ่านบทกวีที่บาร์แห่งหนึ่งในฮานอย (ค.ศ. 2016) การประชุมเชิงปฏิบัติการว่าด้วยการแปลบทกวีในฮานอย (ค.ศ. 2016) การเปิดนิทรรศการศิลปะที่ห้องจัดแสดงแห่งหนึ่งในฮานอย (ค.ศ. 2017) การประชุมทางวิชาการด้านสิทธิมนุษยชนที่จังหวัดอุดรธานี (ค.ศ. 2017)

ในช่วงสองปีของการวิจัยภาคสนาม ผู้เขียนได้สัมภาษณ์นักกิจกรรมชาวเวียดนาม 6 คน ซึ่งเป็นทั้งตัวแทนของนักกิจกรรมรุ่นใหม่ และเนื่องจากผู้ให้สัมภาษณ์เหล่านี้ไม่ได้เป็นเพียงปัจเจกที่ทำงานตัวคนเดียว จึงเป็นจุดร่วมในเครือข่ายของนักกิจกรรมสังคมที่กว้างออกไป เรื่องราวชีวิตและการทำกิจกรรมของพวกเขาจึงบอกเล่าทั้งเรื่องเกี่ยวกับพวกเขาเองและเรื่องเกี่ยวกับคนอื่นมากในเครือข่ายของเขา นอกจากการสัมภาษณ์แล้ว ผู้เขียนยังได้ติดตามสังเกตการณ์การใช้สื่อเครือข่ายสังคมออนไลน์ โดยเฉพาะการแบ่งปันข่าวสารและการแสดงความเห็นทางเฟซบุ๊กของนักกิจกรรมบางคนซึ่งเปิดให้เข้าถึงได้อย่างเป็นสาธารณะ เพื่อ

³ ผู้เขียนอ้างอิงช่วงเวลาตามปีคริสต์ศักราชเพื่อให้สอดคล้องกับระบบการอ้างอิงในเอกสารทางการของเวียดนาม.

ทำความเข้าใจการสื่อสารกับสาธารณชนของนักกิจกรรม อย่างไรก็ดี ในบทความนี้ ผู้เขียนจึงนำเสนอเฉพาะเรื่องราวเกี่ยวกับนักกิจกรรมที่ไม่มุ่งวิจารณ์พรรคฯ รัฐบาล หรือเจ้าหน้าที่รัฐ อย่างรุนแรงหรือตรงไปตรงมามากนัก เพื่อชี้ให้เห็นว่า นอกเหนือจากการเคลื่อนไหวของนักกิจกรรมที่เป็นที่จับตามองและมักถูกเอ่ยถึงโดยนักวิชาการคนอื่นๆ มามากแล้ว ยังมีนักกิจกรรมอีกมากที่มีบทบาทในกระบวนการเปลี่ยนผ่านของสังคมเวียดนามปัจจุบัน

บทความนี้แบ่งออกเป็น 5 ตอน *ตอนแรก* ทบทวนงานศึกษาสังคมวัฒนธรรมและโดยเฉพาะการเคลื่อนไหวทางสังคมในยุคอินเทอร์เน็ต *ตอนที่สอง* พิจารณาการควบคุมอินเทอร์เน็ตของรัฐเวียดนาม ทั้งในระดับโครงสร้างพื้นฐานและวิธีการต่างๆ ที่รัฐใช้ควบคุมการไหลเวียนของข่าวสารออนไลน์ *ตอนที่สาม* ให้ภาพรวมเกี่ยวกับงานศึกษาภาคประชาสังคมในเวียดนาม ที่รัฐยังคงมีอำนาจเบ็ดเสร็จเหนือภาคประชาสังคม ตลอดจนสำรวจแนวทางศึกษาบทบาทของอินเทอร์เน็ตในการเคลื่อนไหวของประชาสังคม *ตอนที่สี่* นำเสนอประเด็นอภิปรายจากการวิจัยภาคสนาม โดยแสดงให้เห็นวิธีการใช้สื่อออนไลน์เพื่อการเคลื่อนไหวทางสังคม-การเมือง โดยเฉพาะ “ลูกเล่น” (tactics) ต่างๆ ของนักกิจกรรม ทั้งออนไลน์และออฟไลน์ *ส่วนสุดท้าย* นำเสนอข้อสังเกตจากการศึกษาของผู้เขียน และพยายามสนทนากับการศึกษาว่าด้วยสื่อออนไลน์และประชาสังคม

เทคโนโลยีดิจิทัลกับการเคลื่อนไหวทางสังคม-การเมืองในยุคอินเทอร์เน็ต

การศึกษาด้านบทบาททางการเมืองของสื่อที่อาศัยการเชื่อมต่อข้อมูลผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ทศวรรษ 2000 โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อการเคลื่อนไหวทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นการวิพากษ์วิจารณ์รัฐหรือการเดินทางบนท้องถนน สัมพันธ์ใกล้ชิดกับการเคลื่อนไหวทางการเมืองในโลกออนไลน์⁴ สำหรับผู้เขียน เพื่อที่จะเข้าใจความสำคัญของสื่อออนไลน์ต่อภาคประชาสังคมในเวียดนาม มีสองด้านของความเปลี่ยนแปลงที่มี

⁴ ดู Castells (2001; 2015) สำหรับงานศึกษาที่ทบทวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองในยุคอินเทอร์เน็ตจากกรณีศึกษาในประเทศต่างๆ ทั่วโลก.

ปฏิสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นที่จะต้องให้ความสนใจ ด้านหนึ่งคือการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีที่สัมพันธ์กับสังคมในยุคอินเทอร์เน็ต และอีกด้านคือบทบาทของสื่อใหม่ในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม-การเมือง

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีกับสังคมเป็นประเด็นที่อยู่ในความสนใจของนักสังคมศาสตร์มายาวนาน และครอบคลุมหลายแนวทางการศึกษาด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มแนววิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีศึกษา (Science and Technology Studies: STS) (เช่น Jensen 2014) ซึ่งเป็นหนึ่งในฐานแนวคิดของทฤษฎีผู้กระทำ-เครือข่าย (Actor-Network Theory: ANT) (เช่น Latour 2005) หรือกรอบการศึกษา “วัตถุสภาวะ” (materiality) ที่เป็นส่วนหนึ่งของพื้นฐานแนวคิดของการศึกษา “มานุษยวิทยาดิจิทัล” (digital anthropology) (เช่น Miller and Slater 2000; Coleman 2010; Miller and Horst 2012)

งานศึกษาว่าด้วยความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีกับสังคมได้ชี้ให้เห็นว่า เทคโนโลยีสื่อสารใหม่ๆ โดยเฉพาะการสื่อสารผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต ได้กลายเป็นส่วนประกอบสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม งานชิ้นต่างๆ ของแดเนียล มิลเลอร์ (Daniel Miller) ที่ทำร่วมกับนักวิชาการหลายๆ คน ได้แสดงให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างความสัมพันธ์ทางสังคมกับเทคโนโลยีดิจิทัลและอินเทอร์เน็ต เป็นต้นว่า การขยายหรือการกระชับเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมแบบดั้งเดิมให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น หรือกระทั่งการที่ผู้คนให้ความสำคัญต่อตนเองในการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ตมากขึ้น (Miller and Slater 2000)

ในบทความนี้ ผู้เขียนได้เชื่อมโยงข้อเสนอหลักๆ สองประการจากงานศึกษาของ มิลเลอร์กับข้อเสนอจากงานศึกษาว่าด้วยสื่อใหม่กับการเคลื่อนไหวทางสังคม ได้แก่ *ประการแรก* ข้อเสนอว่าด้วย “พหุลักษณะของสื่อ” (polymedia) ซึ่งสนใจว่าผู้คนบูรณาการการใช้งานสื่อต่างๆ จากทางเลือกที่มีอยู่หลากหลาย และชี้ให้เห็นว่าในยุคที่มีการสื่อสารส่วนบุคคลผ่านสื่อใหม่ต่างๆ ผู้ใช้สื่อสามารถเลือกใช้ศักยภาพที่แตกต่างกันของสื่อแต่ละชนิดเพื่อแสดงออกทางอารมณ์หรือจัดการความสัมพันธ์ทางสังคมที่เชื่อมโยงผ่านสื่อได้อย่างไรหลากหลายมากขึ้น (Madianou and Miller 2013)

ประการที่สอง ข้อเสนอว่าด้วยสื่อใหม่กับการเชื่อมโยงศักยภาพในการสื่อสารของมนุษย์ (theory of attainment) ซึ่งชี้ให้เห็นว่านับจากประมาณช่วงปี 2016 เป็นต้นมา การใช้สื่อเครือข่ายสังคมออนไลน์ได้เปลี่ยนจากการใช้งานเพื่อรองรับความต้องการเชิงเครือข่ายทางสังคมแบบดั้งเดิม เช่น การเชื่อมความสัมพันธ์ของครอบครัวที่อยู่ห่างไกล หรือการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนเก่าที่เคยขาดหายไป มาสู่การเชื่อมโยงศักยภาพที่หลากหลายระหว่างสื่อใหม่แต่ละชนิดเพื่อปรับให้เข้ากับสัดส่วนของความเป็นเครือข่ายทางสังคมที่แตกต่างกันไป เช่น ในมิติของเวลา ผู้คนสามารถเลือกใช้สื่อเครือข่ายสังคมต่างๆ เพื่อรองรับทั้งความต้องการที่จะสนทนาตอบโต้แบบทันทีหรือเพื่อจัดการกับทสนทนาที่ไม่ถูกจำกัดด้วยกรอบของเวลา หรือในมิติของพื้นที่ ซึ่งผู้คนสามารถเลือกใช้สื่อเครือข่ายสังคมออนไลน์เพื่อจัดการกับระยะห่างทางกายภาพ (Miller et al. 2016, 205-206) อันนำไปสู่ความเป็นไปได้ใหม่ๆ เช่น คู่รักที่อยู่ห่างไกลกันจะสามารถใช้ชีวิต “ร่วมกัน” ผ่านกล้องที่เชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตตลอดเวลา (Miller and Sinanan 2014) ในแง่นี้สื่อเครือข่ายสังคมจึงช่วยเสริมศักยภาพแต่ไม่ได้เข้ามาทดแทนความเป็นมนุษย์ของผู้ใช้

ในปริมณฑลของการเคลื่อนไหวทางสังคม มีการนำเทคโนโลยีใหม่ๆ มาใช้เพื่อการขับเคลื่อนทางการเมืองอย่างที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน ที่สำคัญคือก่อให้เกิดเครือข่ายทางการเมืองที่เชื่อมโยงกลุ่มคนที่ไม่เคยเชื่อมถึงกันได้มาก่อนเข้าด้วยกัน พร้อมๆ กับที่ช่วยให้อีกกลุ่มคนที่ติดต่อสัมพันธ์กันอยู่แล้วสามารถกระชับความสัมพันธ์และพัฒนากิจกรรมทางสังคมและการเมืองร่วมกันได้อย่างสะดวกรวดเร็วและใกล้ชิดกันมากขึ้น จากการศึกษาขบวนการทางสังคมและการเมืองตั้งแต่ทศวรรษ 2000 เป็นต้นมา มานูเอล คาสเทลส์ (Manuel Castells) ได้สรุปไว้ตอนหนึ่งว่า

ในปัจจุบันนี้ การเปลี่ยนแปลงระดับพื้นฐานในอาณาบริเวณของการสื่อสาร ได้ก่อให้เกิดขึ้นมาจากสิ่งที่ข้าพเจ้าขอเรียกว่า “การสื่อสารส่วนตัวอย่างเป็นมวลรวม” (mass self-communication) อันมีอินเทอร์เน็ตและเครือข่ายไร้สายเป็นฐานสำคัญของ การสื่อสารแบบดิจิทัล ที่ว่าเป็น “การสื่อสารอย่างเป็นมวลรวม” ก็เพราะมันส่งสารจากคนจำนวนมากสู่คนจำนวนมาก ด้วยศักยภาพที่จะเข้าถึงผู้รับสารที่หลากหลาย และด้วยเพราะการเชื่อมเครือข่ายอันไม่สิ้นสุด ที่ส่งผ่านข้อมูลดิจิทัลไปรอบ

ละแวกบ้านหรือรอบโลกกว่าได้ ที่ว่าเป็น “การสื่อสารส่วนตัว” ก็เพราะการสร้างสาร ถูกออกแบบอย่างเป็นเอกเทศโดยผู้ส่งสารเอง การกำหนดของผู้รับสารก็เป็นไปได้ด้วย ตัวเขาเอง และการดึงเอาสารต่างๆ จากเครือข่ายการสื่อสารมาใช้ ก็มาจากการ เลือกรสรของพวกเขาเอง (Castells (2012) 2015, 6-7)

ในแง่นี้ คาสเทลส์จึงให้ความสำคัญกับบทบาทของอินเทอร์เน็ตในการสร้างเครือข่าย ทางสังคม อันเป็นเงื่อนไขสำคัญของการเคลื่อนไหวทางการเมืองของภาคประชาสังคม เนื่องจาก “อินเทอร์เน็ตกลายเป็นส่วนประกอบที่ขาดไม่ได้ของขบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้น ในสังคมเครือข่าย” (Castells 2001, 139) โดยคาสเทลส์เสนอว่าเครือข่ายสังคมที่ก่อขึ้นมา ผ่านอินเทอร์เน็ตมีลักษณะพิเศษคือ 1) เป็นเครือข่ายแนวนอน (horizontal) จึงยากแก่การ ควบคุมโดยรัฐบาลและบริษัทขนาดใหญ่ 2) มีการใช้สื่อหลายลักษณะประสานกัน (multimodal) 3) เชื่อมโยงข้อมูลจากหลายแหล่งที่มา (hypertext) และ 4) ผู้กระทำการ ทางสังคมมีความเป็นเอกเทศ (autonomy of social actor) (Castells (2012) 2015, 7) อันเป็นลักษณะที่สามารถพบได้จากการเคลื่อนไหวทางสังคม-การเมืองทั้งในประเทศที่มี พื้นฐานทางการเมืองแบบเสรีนิยมประชาธิปไตย และในประเทศที่มีเงื่อนไขทางการเมืองแบบ อำนาจนิยมรวมศูนย์

คาสเทลส์เรียกสังคมที่วางอยู่บนการสื่อสารแบบใหม่นี้ว่า “ปัจเจกชนนิยมที่ยึดโยงด้วย เครือข่าย” (networked individualism) ซึ่งเป็น “แบบแผนทางสังคมที่ไม่ใช่การรวบรวมกัน เข้ามาของปัจเจกชนที่ปลีกตัวออกจากกัน หากแต่เป็นบรรดาปัจเจกชนที่สร้างเครือข่ายต่างๆ ของพวกเขา ทั้งออนไลน์และออฟไลน์ บนฐานของผลประโยชน์ คุณค่า อัตลักษณ์ร่วม และ โครงการที่มีร่วมกัน” (Castells 2001, 131) ยิ่งเมื่อประกอบกับลักษณะเฉพาะของเทคโนโลยี ที่เปิดโอกาสให้เกิดการเชื่อมโยงสื่อและข้อมูลหลายลักษณะเข้าด้วยกัน ทำให้ข้อมูลข่าวสาร ซึ่งเคยถูกควบคุมได้อย่างเบ็ดเสร็จด้วยอำนาจของรัฐ เกิดการไหลเวียนและกระจุกกระจาย มากขึ้น

อย่างไรก็ดี ในทางกลับกัน คาสเทลส์สรุปไว้ว่ายังมีกลไกการควบคุมทางสังคม- การเมืองที่ทำงานอยู่ในเครือข่ายอินเทอร์เน็ต ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น 3 ลักษณะด้วยกัน

ได้แก่ 1) เทคโนโลยีการระบุตัวตน เนื่องจากการเข้าถึงและใช้งานเครือข่ายต่างๆ ล้วนทิ้งร่องรอยให้ติดตามตัวได้ ทำให้ผู้คนถูกติดตามและระบุตัวได้ง่ายขึ้น 2) ในทางการเมืองการปกครอง อินเทอร์เน็ตจึงกลายเป็นเครื่องมือสำหรับการสอดส่องความคิดหรือกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางการเมืองของประชาชนได้มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบัน มีเทคโนโลยีการสอดส่องติดตาม ดักจับข้อมูล ถ้อยคำ ที่ทำให้อำนาจรัฐสามารถแทรกแซงการสื่อสารของประชาชนบนอินเทอร์เน็ตได้ 3) ในการดำเนินธุรกิจ เป็นที่รับรู้กันทั่วไปว่า ระบบการติดตามพฤติกรรมการใช้งานของผู้ใช้อินเทอร์เน็ตทำให้ผู้ใช้กลายเป็นผู้บริโภคในขนาดของบริษัทต่างๆ ทำให้เกิดการป้อนข้อมูลข่าวสารไปในทิศทางที่ผู้ใช้แทบจะเลือกเองไม่ได้หรืออาจถูกกำกับทิศทางเลือกรับข้อมูลโดยอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์มากยิ่งขึ้น (Castells 2001, 172)

ในแง่หนึ่งจึงเป็นความหละหลวมและไร้เดียงสาเกินไปหากจะมองว่า อินเทอร์เน็ตจะนำมาซึ่งเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การมีส่วนร่วมทางการเมือง และการพัฒนาประชาธิปไตยอย่างตรงไปตรงมา ถึงกระนั้นก็ตาม สื่อใหม่ในปัจจุบันได้แสดงให้เห็นถึงลักษณะปริแยกของอำนาจดังที่มิเชล ฟูกูเกต์ (Michel Foucault) เสนอไว้ว่า อำนาจไม่สามารถปิดกั้นควบคุมผู้คนอย่างเบ็ดเสร็จได้ มีการต่อต้านการครอบงำอำนาจอยู่ในทุกกระบวนการของการใช้อำนาจเสมอ (Foucault 1978, 95) ดังที่งานศึกษาของโทมัส โพเอลล์ (Thomas Poell) ได้แสดงให้เห็นเงื่อนไขที่ทำให้การควบคุมของรัฐเหนือกิจกรรมทางสังคมและการเมืองบนอินเทอร์เน็ตไม่สามารถกระทำได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดเสียทีเดียว (Poell 2014) ซึ่งอาจสรุปได้เป็น 3 ประการหลักๆ ดังนี้

ประการแรก ต้นทุนของการควบคุมยังสูงกว่าต้นทุนของการเล็ดรอดและต่อต้านการควบคุม ในขณะที่เทคโนโลยีที่ใช้ในการควบคุมสูงลิ่ว แต่ก็มีช่องทางการเล็ดรอดผ่านบริการที่ไม่มีค่าใช้จ่ายให้เลือกใช้อย่างหลากหลายในโลกออนไลน์ *ประการที่สอง* การที่ช่องทางการสื่อสารจำนวนมาก เช่น แอปพลิเคชันต่างๆ อยู่ภายใต้อำนาจการจัดการของบริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่นอกเขตอำนาจของรัฐที่ใช้บริการสื่อานั้น และไม่จำเป็นต้องทำตามข้อกำหนดของบางรัฐ ทำให้การสื่อสารผ่านบางช่องทางสามารถกระทำได้แม้ว่าเนื้อหาของสาระจะขัดกับ

กฎหมายของบางรัฐก็ตาม *ประการที่สาม* นักกิจกรรมสังคมมักสร้างเครื่องมือใหม่ๆ ในการสื่อสารเพื่อให้รอดพ้นจากการกำกับควบคุมของรัฐอยู่เสมอ เช่น การเปลี่ยนรูปแบบการสะกดหรือใช้คำเลี่ยง เพื่อหลบหลีกการตรวจตราของเครื่องมือของรัฐ หรือการสื่อสารที่กำกวมเพื่อวิพากษ์วิจารณ์ผู้มีอำนาจหรือวิจารณ์รัฐ

จากที่ได้นำเสนอมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่าการศึกษาว่าด้วยอินเทอร์เน็ตกับการเคลื่อนไหวทางสังคมได้เสนอประเด็นสำคัญดังนี้ 1) ในระดับของการจัดองค์กรทางสังคม การเคลื่อนไหวทางสังคมในยุคอินเทอร์เน็ตเกิดการรวมตัวทางสังคมที่พันอำนาจกำกับของประเทศที่เป็นเป้าหมายของขบวนการเคลื่อนไหว 2) การเคลื่อนไหวทางสังคมในยุคอินเทอร์เน็ตเป็นขบวนการที่มีการรวมตัวอย่างหลวมๆ จึงคล่องตัว กระจัดกระจาย และไม่สามารถกำจัดหรือควบคุมได้ง่ายเหมือนองค์กรทางสังคม-การเมืองในอดีตที่มักมีลำดับชั้น การบังคับบัญชา 3) ขบวนการลักษณะนี้เคลื่อนไหวโดยเชื่อมโยงองค์กรต่างๆ อย่างหลากหลายผ่านอินเทอร์เน็ต จึงมีเครือข่ายกว้างขวาง 4) ข้อเสนอของขบวนการเหล่านี้มักมีลักษณะของการนำเสนอประเด็นใหม่ที่ทำลายสังคมและกรอบควบคุมของรัฐในอาณาบริเวณสาธารณะ

แนวการศึกษาข้างต้นเป็นกรอบสำคัญสำหรับศึกษาประชาสังคมไซเบอร์ในประเทศที่มีการรวมศูนย์อำนาจสูงอย่างเวียดนาม ซึ่งแต่เดิมความต้องการมีส่วนร่วมทางการเมืองมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเชิงนโยบาย และการแสดงความเห็นต่อประเด็นทางสังคม ถูกปิดกั้นโดยรัฐว่าอินเทอร์เน็ตและเทคโนโลยีดิจิทัลได้กลายเป็นเงื่อนไขทางการเมืองอย่างใหม่ที่ท้าทายการเมืองของประเทศอำนาจนิยมเบ็ดเสร็จได้อย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ที่ว่าลักษณะของเครือข่ายแวนอนของเครือข่ายสังคมที่เชื่อมโยงผ่านอินเทอร์เน็ตที่ไม่มีใครเป็นศูนย์กลางของความคิดและข่าวสารอย่างแท้จริง ความเป็นเอกเทศของผู้กระทำการที่ผู้คนสามารถเชื่อมต่อและปลีกตัวออกจากกันได้อย่างค่อนข้างเป็นเอกเทศ ส่งผลให้เกิดผู้กระทำทางสังคมและการเมือง ที่ระบอบการปกครองแบบอำนาจนิยมไม่สามารถควบคุมได้ด้วยเครื่องมือแบบเก่าอีกต่อไป

อย่างไรก็ดี ข้อเสนอดังกล่าวก็ยังอาจมีข้อจำกัดสำหรับใช้ทำความเข้าใจสื่อใหม่กับการเคลื่อนไหวทางสังคมในเวียดนาม เนื่องจากยังจำเป็นต้องคำนึงถึงลักษณะเฉพาะ กล่าวคือ

ประการแรก เนื่องจากประเทศต่างๆ ล้วนมีโครงสร้างการควบคุมและกรอบในการกำกับควบคุมข้อมูลข่าวสารที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นที่ถือว่าเป็น “เรื่องละเอียดอ่อน” หรือเป็นประเด็นที่ถูกจำกัดการแสดงความคิดเห็นอย่างเข้มงวดในแต่ละประเทศล้วนแตกต่างกันออกไป *ประการที่สอง* ข้อสรุปดังกล่าวเป็นข้อสรุประดับโครงสร้างที่อาจจะไม่สามารถแสดงให้เห็นถึงกลวิธีและปฏิบัติการของนักกิจกรรมสังคมที่อาศัยโครงสร้างดังกล่าวในการทำกิจกรรมทางสังคม ในบทความนี้ผู้เขียนจึงสนใจจะพิจารณาว่าเงื่อนไขใดบ้างที่รัฐเวียดนามยอมรับให้มีความเคลื่อนไหวทางสังคม และประชาชนสามารถใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อมีส่วนร่วมทางการเมืองได้ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลยุทธ์ที่นักกิจกรรมสังคม-การเมืองใช้ในการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อการเล็ดรอดจากอำนาจควบคุมของรัฐเป็นอย่างไร

อินเทอร์เน็ตในรัฐเวียดนาม

ปัจจุบันยังไม่มีแหล่งข้อมูลที่รวบรวมสถิติการใช้งานอินเทอร์เน็ตในเวียดนามอย่างครอบคลุม ในบทความนี้ผู้เขียนจึงอาศัยข้อมูลทุติยภูมิจากการสำรวจการใช้สื่อใหม่ในเวียดนาม⁵ เพื่อนำเสนอภาพรวมเบื้องต้นเป็นบริบทสำหรับการทำความเข้าใจประเด็นอภิปรายในส่วนต่อๆ ไป ดังนี้ สัดส่วนการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตของประชากรในเวียดนามคิดเป็น 53% ของประชากรทั้งหมดประมาณ 95 ล้านคน หรือคิดเป็นจำนวนผู้เข้าถึงอินเทอร์เน็ตในเวียดนามประมาณ 50 ล้านคน โดยแบ่งเป็นผู้ชาย 52% และผู้หญิง 48% และส่วนใหญ่เป็นกลุ่มประชากรอายุ 18-34 ปี คิดรวมเป็น 65% ของผู้ใช้ทั้งหมด จึงอาจกล่าวได้ว่าประชากรวัยรุ่นและวัยเริ่มทำงานคือประชากรหลักของสื่อออนไลน์ และน่าจะเป็นพลังหลักของการเคลื่อนไหวในภาคประชาสังคมไซเบอร์

⁵ ผู้เขียนสรุปข้อมูลในส่วนนี้จากงานนำเสนอว่าด้วยสถานการณ์ดิจิทัลประจำปี 2017 ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Digital in 2017: Southeast Asia) ซึ่งเป็นการประมวลข้อมูลจากแหล่งข้อมูลระดับนานาชาติ แหล่งข้อมูลของประเทศเวียดนาม และแหล่งข้อมูลเอกชนหลายแหล่ง โดยมีการอ้างอิงไว้อย่างครบถ้วนในแต่ละกลุ่มข้อมูล เหตุที่ผู้เขียนเลือกใช้ข้อมูลจากงานนำเสนอนี้ก็เพราะให้ข้อมูลที่ทันสมัยและมีแง่มุมที่หลากหลายกว่าแหล่งอื่น ตลอดจนรวบรวมข้อมูลหลายลักษณะมาไว้ในที่เดียวกัน ทำให้สามารถเปรียบเทียบข้อมูลได้ชัดเจน ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้จาก <https://www.slideshare.net/wearesocialsg/digital-in-2017-southeast-asia>.

ในแง่ของการใช้งานสื่อเครือข่ายทางสังคมออนไลน์ ประมาณการว่ามีผู้ใช้งานในระบบ (active social media users) คิดเป็น 48% ของประชากร โดยส่วนใหญ่น่าจะใช้บริการผ่านโทรศัพท์มือถือ ในจำนวนนี้มีผู้ใช้ทั้งเฟซบุ๊ก (Facebook) และยูทูบ (YouTube) 51% ของประชากร นอกจากนั้น มีผู้ใช้งานกูเกิลพลัส (Google+) 32% อินสตาแกรม (Instagram) 22% และทวิตเตอร์ (Twitter) 22% สำหรับการสื่อสารส่วนบุคคลหรือกับกลุ่มเฉพาะ มีผู้ใช้งานเฟซบุ๊กเมสเซนเจอร์ (Facebook Messenger) คิดเป็น 37% ของประชากร รองลงมาคือ ซาโล (Zalo) 30% และสไกป์ (Skype) 21%

การซ้อนทับกันของจำนวนประชากรในช่องทางการสื่อสารต่างๆ นี้แสดงให้เห็นว่า ชาวเวียดนามเลือกใช้บริการที่มีอยู่หลากหลาย หรือจากสภาวะแวดล้อมของสื่อแบบที่ มิลเลอร์เรียกว่าเป็น “พหุลักษณะของสื่อ” ซึ่งทำให้ “ผู้คนสามารถจัดวางความสัมพันธ์ทางสังคมหลายประเภท ตามความหลากหลายของสื่อเครือข่ายสังคมชนิดต่างๆ” (Miller et al. 2016, 4) และในกรณีของนักกิจกรรมสังคมที่ผู้เขียนศึกษา นอกเหนือจากสื่อเครือข่ายสังคมแล้ว ผู้เขียนพบว่านักกิจกรรมเหล่านี้ยังใช้สื่อประเภทอื่นๆ ประกอบกับสื่อเครือข่ายสังคม ซึ่งสอดคล้องกับรูปแบบที่คาสเทลส์เรียกว่าเป็นเครือข่ายของการเคลื่อนไหวทางสังคมที่มีการใช้สื่อหลายลักษณะประสานกัน

การขยายตัวของการใช้อินเทอร์เน็ตในด้านหนึ่งแสดงให้เห็นถึงโอกาสใหม่ๆ ของการแสดงออกทางสังคม วัฒนธรรม และการเมืองของชาวเวียดนาม หากแต่เมื่อพิจารณาในภาพรวม รายงานขององค์กรฟรีดอม เฮาส์ (Freedom House) ว่าด้วยเสรีภาพในการใช้งานอินเทอร์เน็ตในเวียดนาม ค.ศ. 2017 สรุปไว้ว่า สภาพการณ์ของอินเทอร์เน็ตในเวียดนามอยู่ในสถานะ “not free” หรือไม่มีเสรีภาพ มีอุปสรรคในการเข้าถึงสูง มีข้อจำกัดในการนำเสนอเนื้อหาสูงมาก และมีการละเมิดสิทธิของผู้ใช้งานสูงมาก (Freedom House 2017) หนึ่งในปัจจัยสำคัญที่ทำให้รัฐเวียดนามสามารถควบคุมการใช้งานอินเทอร์เน็ตได้โดยตรงคือ รัฐเป็นเจ้าของกิจการผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตผ่านเครือข่ายโทรศัพท์พื้นฐานและโทรศัพท์เคลื่อนที่ซึ่งมีส่วนแบ่งทางการตลาดมากที่สุดในเวียดนาม โดยเฉพาะกลุ่มบริษัทไปรษณีย์และโทรคมนาคมเวียดนาม (Vietnam Posts and Telecommunications Group: VNPT) ซึ่งเป็นกิจการของรัฐที่บริหารจัดการผ่านสำนักงานไปรษณีย์แห่งชาติ (National Post Office)

และเวียดเทล (Viettel) ซึ่งเป็นวิสาหกิจของรัฐที่ดำเนินการโดยกระทรวงกลาโหมของเวียดนาม ข้อมูลจากกระทรวงข่าวสารข้อมูลและการสื่อสารเวียดนามแสดงให้เห็นว่า ในปี 2016 ทั้งสองบริษัทนี้ครอบครองส่วนแบ่งการตลาดคิดเป็น 72.2% ของผู้ใช้บริการอินเทอร์เน็ตผ่านเครือข่ายโทรศัพท์พื้นฐาน (VNPT 46.1% และ Viettel 26.1%) ในขณะที่ 95% ของผู้ใช้บริการอินเทอร์เน็ตผ่านเครือข่ายโทรศัพท์เคลื่อนที่ใช้บริการบริษัทของรัฐ (Viettel 46.7% MobiFone 26.1% และ VNPT 22.2%) (Ministry of Information and Communications 2017, 43-44)

การเป็นเจ้าของโครงสร้างพื้นฐานดังกล่าว ทำให้รัฐเวียดนามสามารถควบคุมการเข้าถึงเนื้อหาที่เผยแพร่ผ่านอินเทอร์เน็ต หรือกระทั่งมีการโจมตีบล็อกหรือเว็บไซต์ด้วยซอฟต์แวร์ที่เป็นภัยต่อข้อมูลคอมพิวเตอร์ (Freedom House 2017) ควบคู่ไปกับการใช้กลไกทางกฎหมายควบคุมการเผยแพร่เนื้อหาผ่านสื่อใหม่ ซึ่งครอบคลุมไปถึงประเด็นการเคลื่อนไหวที่ไม่เกี่ยวข้องกับการเมืองอย่างตรงไปตรงมาด้วย เช่น การเคลื่อนไหวในประเด็นสิ่งแวดล้อม ก็อาจนำไปสู่การลงโทษอย่างรุนแรงและเชื่อมโยงไปสู่ประเด็นทางการเมืองได้ ดังจะเห็นได้จากกรณีการเคลื่อนไหวที่เกี่ยวข้องกับการเสียชีวิตของปลาทะเลนับล้านตัวที่ชายฝั่งทะเลภาคกลาง ซึ่งเชื่อกันว่าน่าจะเป็นผลมาจากสารพิษจากโรงงานอุตสาหกรรม ใน ค.ศ. 2016 โดยรัฐบาลเวียดนามได้ใช้ทั้งกลไกการปิดกั้นการเข้าถึงที่อยู่บนอินเทอร์เน็ต (URL) ด้วยการปิดช่องทางเข้าถึงเฟซบุ๊ก เพื่อปิดกั้นการใช้เฟซบุ๊กเชิญชวนคนมาเดินขบวนแสดงความไม่พอใจต่อปัญหาดังกล่าว (Perez 2016)⁶ และกลไกด้านกฎหมาย เช่น กรณีการจับกุมหว่าง ดึ๊ก บิ่งญี่ (Hoàng Đức Bình) นักกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมที่ร่วมเคลื่อนไหวในเหตุการณ์ดังกล่าว ด้วยข้อกล่าวหาว่า “ฉวยใช้สิทธิเสรีภาพแห่งประชาธิปไตยเพื่อละเมิดต่อผลประโยชน์ของรัฐ สิทธิธรรม และผลประโยชน์ขององค์กรต่างๆ และประชาชน” และต่อต้านเจ้าหน้าที่ขณะปฏิบัติ

⁶ อย่างไรก็ตาม ในกรณีนี้รัฐบาลเวียดนามสามารถปิดกั้นการเข้าถึงเฟซบุ๊กเป็นเพียงระยะเวลาสั้นๆ ซึ่งผู้เขียนมองว่า อาจจะเป็นเพราะรัฐบาลเองก็คงรู้ว่าผู้ใช้เฟซบุ๊กในเวียดนามมีจำนวนมาก หากคนจำนวนมากที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับประท้วงดังกล่าวได้รับผลกระทบ ก็อาจจะนำมาซึ่งความไม่พอใจรัฐบาลกว้างขวางมากยิ่งขึ้นไปอีก นอกจากนี้ รัฐบาลเองก็ส่งเสริมและมีรายได้จากการที่ประชาชนใช้สื่อเครือข่ายสังคม การปิดเฟซบุ๊กเป็นระยะเวลายาวนานหรือปิดกั้นโดยสิ้นเชิงไปเลย ก็อาจจะส่งผลกระทบต่อรายได้ของรัฐได้เช่นกัน.

หน้าที่ ก่อนที่จะขยายข้อกล่าวหาต่อไปว่าเขามีส่วนเกี่ยวข้องกับกลุ่มต่อต้านรัฐบาลและนำเสนอข้อมูลต่อต้านพรรคฯ บนเฟซบุ๊ก (Reuters Staff 2017)

การใช้กลไกด้านกฎหมายเพื่อควบคุมการใช้สื่อใหม่ มีลักษณะเป็นการขยายขอบเขตของกฎหมายควบคุมเนื้อหาของสื่อดั้งเดิมมาควบคุมสื่อใหม่ด้วย เช่น “*การทำให้มีขึ้น การสะสม เผยแพร่ หรือโฆษณาชวนเชื่อเอกสารและผลิตภัณฑ์ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อต่อต้านรัฐ สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม*” ถือเป็นความผิด (Freedom House 2017) แม้แต่การพิมพ์ผลงานด้วยนามแฝงก็อาจถูกลงโทษได้ ด้วยกฎหมายที่เคร่งครัดต่อการแสดงออกทางสังคม-การเมืองแต่ทว่าเปิดโอกาสให้ตีความอย่างหละหลวมดังกล่าว นักกิจกรรมจำนวนมาก จึงถูกจับกุมและดำเนินคดีอย่างรุนแรงอย่างต่อเนื่อง เช่นกรณีของหว่าง ดี๊ก บิ่งญู ดังที่กล่าวถึงข้างต้น นอกจากนี้บทบาทของรัฐในการจัดการกับการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมในระดับชาติอย่างการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมแล้ว สถาบันทางสังคมก็มีบทบาทในการควบคุมการนำเสนอเนื้อหาในประเด็นอ่อนไหวต่ออุดมการณ์รัฐอีกด้วย เช่น ในปี 2013 นักเรียนมัธยมต้นคนหนึ่งถูกลงโทษพักการเรียนหนึ่งปีการศึกษา ด้วยความผิดในฐาน “*บิดเบือนประวัติศาสตร์ และให้ร้ายโรงเรียนและครู*” (Trí Tín 2013) ภายหลังจากได้เขียนข้อความลงเฟซบุ๊กส่วนตัวและเปิดให้เห็นเฉพาะกลุ่มเพื่อน แต่ด้วยสำนวนที่คล้ายคลึงกับข้อความที่โฮจิมินห์ใช้กล่าวปลุกระดมให้นักเรียนนักศึกษาต่อสู้กับอำนาจของเจ้าอาณานิคมเมื่อ ค.ศ. 1946 จึงถูกตัดสินว่าเป็นทั้งความผิดต่อระเบียบของสถาบันศึกษาและจากการนำเอาคำกล่าวสำคัญในประวัติศาสตร์มาใช้ในทางที่ผิด⁷

⁷ ข้อความที่นำมาสู่การทำโทษนักเรียนคนดังกล่าว ได้แก่ “*นักเรียนทุกคน ไม่ว่าจะชายหรือหญิง ฉลาดหรือโง่ สูงหรือเตี้ย ต้องหาทางที่จะได้คะแนนสอบดีๆ ใครที่แข็งแรง ก็จะใช้ความแข็งแรงของตน ใครที่มีสมอง ก็จะใช้สมองตน ใครที่ไม่แข็งแรงและไม่มีสมอง ก็จะต้องลอกหรือหากลโกงอย่างอื่น*” (อ้างถึงใน Trí Tín 2013) ซึ่งถูกเชื่อมโยงว่ามีสำนวนคล้ายคลึงกับตอนหนึ่งของสุนทรพจน์ “*Toàn quốc kháng chiến*” (ทั้งประเทศร่วมสู้ศึก) ที่โฮจิมินห์กล่าวในวันที่ 19 ธันวาคม 1946 อันเป็นจุดเริ่มต้นของการร่วมกันต่อต้านอาณานิคมฝรั่งเศสอย่างเป็นทางการ ซึ่งมีความหมายว่า “*นักเรียนทุกคน เนื่องจากพวกเราต้องการสันติภาพ เราจึงได้ยอมจำนน ทว่ายิ่งเรายอมจำนน พวกครูก็จะยิ่งกดพวกเรา เพราะว่าพวกเขาต้องการให้เราล้มหัวตอไป ไม่ละ พวกเรายินยอมเสียสละทุกสิ่งอย่างแทนการถูกไล่ออก พวกเราต้องไม่เข้าสอบ พวกเราต้องลุกขึ้นสู้*” (อ้างถึงใน Hoàng Nguyễn 2016).

ประชาสังคมไซเบอร์ในเวียดนาม

ปัจจุบันเวียดนามยังคงอยู่ภายใต้การปกครองในระบบพรรคเดียว คือ พรรคคอมมิวนิสต์เวียดนาม (ต่อไปนี้จะเรียกย่อๆ ว่า “พรรคฯ”) เป็นผู้คุมอำนาจกำหนดนโยบายสูงสุด บริหารประเทศโดยรัฐบาลที่มาจากกาเลือกตั้งโดยพรรคฯ และมีรัฐสภาที่แม้ว่าจะผ่านการเลือกตั้งจากประชาชน แต่กว่า 80% ของสมาชิกรัฐสภาเป็นสมาชิกของพรรคฯ นอกจากนี้ยังมีองค์กรมวลชน (mass organization) ที่มาจากการจัดตั้งโดยพรรคฯ ส่วนศาล กองทัพ และตำรวจก็ล้วนแล้วแต่มีตัวแทนของพรรคฯ เข้าไปคุมอำนาจอยู่ การเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลแทบจะทั้งหมดล้วนแล้วแต่อยู่ในการควบคุมของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ เช่น หนังสือ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร สื่อโทรทัศน์ และสื่อวิทยุ ดังนั้น แม้วานับตั้งแต่ ค.ศ. 1986 หรือหลังนโยบาย “เปลี่ยนใหม่” (Đổi Mới) เป็นต้นมา เวียดนามจะปรับเปลี่ยนประเทศไปเป็นระบบเศรษฐกิจแบบการตลาด ซึ่งดูจะมีลักษณะเสรีนิยมมากขึ้น แต่ระบอบการเมืองการปกครองก็ยังคงเป็นแบบรวบอำนาจเบ็ดเสร็จ (authoritarianism) ภายใต้อำนาจของพรรคฯ อยู่นั่นเอง^๑

จากการสังเกตการณ์ของผู้เขียนที่ได้เดินทางไปทำวิจัยในประเทศเวียดนามมากกว่า 20 ปี พบว่า สองทศวรรษที่ผ่านมามีองค์กรเอกชนเกิดขึ้นมามากมาย จนสามารถกล่าวได้ว่าการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมค่อยๆ เติบโตขึ้นเรื่อยๆ สอดคล้องกับงานศึกษาของ แอนดรูว์ เวลส์-ดาง (Andrew Wells-Dang) ที่กล่าวไว้ว่า “การเกิดขึ้น (หรือที่จริงคือการเกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง) ขององค์กรพัฒนาที่มีฐานอยู่ในเมืองนั้น มีมาพร้อมๆ กับการขยายตัวของเสรีภาพส่วนบุคคลและเสรีภาพทางเศรษฐกิจ นับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา” (Wells-Dang 2014, 162) โดยงานศึกษาเกี่ยวกับภาคประชาสังคม (civil society หรือ xã hội dân sự ในภาษาเวียดนาม) ในเวียดนามในระยะกว่า 10 ปีที่ผ่านมา (Hannah 2007; Wischermann 2011; Wells-Dang 2012) ได้แสดงให้เห็นว่าองค์กรเหล่านี้ก่อให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมซึ่งในบางกรณีก็เป็นการเคลื่อนไหวในประเด็นที่ขัดแย้งกับ

^๑ งานที่ให้ภาพรวมของการเมืองเวียดนามในปัจจุบันอย่างรอบด้านและลึกซึ้ง ได้แก่บทความที่รวบรวมไว้ในหนังสือของ โจนาธาน ดี. ลอนดอน (Jonathan D. London) (London 2014).

นโยบายของรัฐ ทั้งเรื่องสิ่งแวดล้อม ที่ดิน แรงงาน เพศภาวะ คอร์รัปชัน ตลอดจน การเคลื่อนไหววิพากษ์วิจารณ์ระบอบการปกครองปัจจุบันของเวียดนาม

ถึงกระนั้นก็ตาม เราก็คงไม่ควรด่วนนับองค์กรเอกชนเหล่านี้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของ “ประชาสังคม” ในความหมายที่ว่า เป็นขบวนการทางสังคมที่เป็นอิสระและอาจต่อรองอำนาจกับรัฐได้ง่ายๆ เวลส์-ดางเตือนว่า การกล่าวถึงประชาสังคมในเวียดนามต้องมีความระมัดระวังอย่างยิ่ง เนื่องจากองค์กรเอกชนในประเทศเวียดนามส่วนหนึ่งเป็นองค์กรที่จดทะเบียนและกลายเป็นองค์กรที่อยู่ในการกำกับดูแลของรัฐในที่สุด หรือไม่ก็เป็นองค์กรที่อยู่ในการกำกับของรัฐ อย่างองค์กรลูกของบรรดา “องค์กรมวลชน” ที่จัดตั้งโดยพรรคฯ เพื่อความชัดเจนในการแยกแยะภาคประชาสังคมในเวียดนาม เวลส์-ดางจึงเสนอให้แบ่งองค์กรเอกชนในเวียดนามออกเป็น “ประชาสังคมทางการ” (formal civil society) ซึ่งจดทะเบียนกับรัฐ และ “ประชาสังคมไม่เป็นทางการ” (informal civil society) ซึ่งหมายถึง “กิจกรรมของปัจเจก เครือข่าย บล็อกและสื่อเครือข่ายสังคม กลุ่มชุมชน และกิจกรรมทางศาสนา ซึ่งมีองค์ประกอบของการก่อตั้งที่ไม่ค่อยเป็นองค์กรนักหรือไม่มีความเป็นองค์กรเลย” (Wells-Dang 2014, 164)

นอกจากนั้นแล้วเวลส์-ดางยังเสนอว่า กลุ่มประชาสังคมไม่เป็นทางการในเวียดนามแตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากประชาสังคมทางการในแง่ที่พวกเขามีแนวโน้มที่จะวิพากษ์วิจารณ์รัฐในทางตรงกันข้าม กลุ่มประชาสังคมทางการก็มักจะไม่ต้องหรือเข้าไปเกี่ยวข้องกับความเคลื่อนไหวทางสังคมที่อาจนำไปสู่การวิพากษ์วิจารณ์รัฐ อย่างไรก็ตาม กลุ่มประชาสังคมไม่เป็นทางการไม่จำเป็นที่จะต้องมีแนวโน้มที่จะเสนอระบอบใหม่ที่เป็นอื่นจากระบอบการปกครองแบบพรรคเดียวที่เป็นอยู่ในขณะนี้ หากแต่พวกเขาอาจจะเพียงเสนอประเด็นเฉพาะที่กลุ่มประชาสังคมทางการมักไม่ให้ความสนใจ เช่น ประเด็น “กลุ่มคนหลากหลายเพศ” (Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender: LGBT) ประเด็นการต่อต้านคอร์รัปชัน ประเด็นเรื่องกฎหมายที่ดิน เชื้อเพลิงฟอสซิล หรือปัญหาสภาวะโลกร้อน (climate change) (Wells-Dang 2014, 169) สิ่งที่น่าสนใจคือ ตัวอย่างของความเคลื่อนไหวในภาคประชาสังคมเวียดนามปัจจุบันในงานของเวลส์-ดาง ส่วนหนึ่งเป็นการนำเสนอประเด็นปัญหาผ่านสื่อออนไลน์ (Wells-Dang 2014, 171-174)

เมื่อพิจารณาบทบาทของอินเทอร์เน็ตต่อภาคประชาสังคมในเวียดนาม งานของบุญเทียม ฮาย (Bui Thiem Hai) ได้อภิปรายประเด็นสำคัญๆ เกี่ยวกับการใช้สื่อเครือข่ายสังคมในทางการเมืองไว้ดังนี้ รูปแบบของสื่อใหม่ทำให้ประชาชนไม่จำเป็นต้องเปิดเผยตัวตนโดยตรงไปตรงมา (อย่างน้อยในการเข้าถึงข้อมูล) และทำให้สามารถเข้าถึงข้อมูลนอกเหนือจากช่องทางของสื่อดั้งเดิมซึ่งล้าแล้วแต่อยู่ในการควบคุมของรัฐ สื่อเครือข่ายทางสังคมกลายมาเป็นทางเลือกใหม่ที่เปิดโอกาสในการเข้าถึงข้อมูลที่แตกต่างออกไปและโอกาสใหม่ๆ ในการแสดงความคิดเห็น ซึ่งมีส่วนเสริมสร้างให้เกิดการมีส่วนร่วมทางการเมืองของภาคประชาสังคมในเวียดนามปัจจุบัน โดยบุญพบว่าเฟซบุ๊กเป็นช่องทางสื่อเครือข่ายทางสังคมที่ได้รับความนิยมมากที่สุดในการสื่อสารทางการเมือง และได้นำเสนอตัวอย่างของการใช้สื่อเครือข่ายทางสังคมเพื่อการเคลื่อนไหวทางสังคม-การเมือง เช่น การเปิดโปงข้อมูลเกี่ยวกับการคอร์รัปชั่นของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองสำคัญ และการก่อตัวของขบวนการพิทักษ์ต้นไม้ใหญ่ในฮานอยเมื่อปี 2015 ซึ่งได้นำไปสู่การเดินขบวนและสามารถยุติการตัดต้นไม้ใหญ่ของเมืองฮานอยได้ในที่สุด อย่างไรก็ตาม บุญเห็นว่า แม้ว่าการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมผ่านสื่อเครือข่ายสังคม จะส่งผลสะท้อนต่อภาครัฐจนถึงระดับนโยบายในบางกรณี แต่ก็ยังไม่มีพลังพอที่จะส่งผลทางการเมืองในระดับสูง (Bui 2016)

ในบทความนี้ ผู้เขียนมุ่งเล็งความสนใจต่อกลุ่มประชาสังคมไม่เป็นทางการ โดยเฉพาะกลุ่มที่เน้นการแสดงออกที่ไม่ค่อยส่งผลกระทบต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงระบอบการเมืองมากนัก อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เห็นภาพกว้างของการเคลื่อนไหวในภาคประชาสังคม ผู้เขียนจะกล่าวถึงตัวอย่างบางส่วนที่อาจพาดพิงถึงประเด็นทางการเมืองบ้างเช่นกัน

นักกิจกรรมสังคมไซเบอร์

ในส่วนนี้ ผู้เขียนจะเล่าประสบการณ์นักกิจกรรมสังคม 5 คน ซึ่งเป็นตัวอย่างของกลุ่มประชาสังคมไม่เป็นทางการที่ให้ความสนใจต่อเรื่องสิ่งแวดล้อม งานเขียน ทักษะศิลป์และเพศภาวะ เพื่อให้เห็นตัวตนของพวกเขา ผู้เขียนจำเป็นต้องเล่าประวัติชีวิตและตำแหน่งหน้าที่การงานบางส่วน แต่ทั้งนี้เพื่อปกป้องตัวตนที่แท้จริงของพวกเขา ชื่อของนักกิจกรรมที่จะเอ่ยถึง

ในที่นี้ล้วนเป็นนามสมมติ ผู้เขียนร่วมกิจกรรม สัมภาษณ์ และสังเกตการณ์การแสดงออกในเฟซบุ๊กของนักกิจกรรมแต่ละคน เพื่อทำความเข้าใจว่านักกิจกรรมสังคมเหล่านี้มีกลวิธีในการนำเสนอตนเองอย่างไรที่จะทำให้ทั้งคงความเป็นอิสระและสามารถนำเสนอประเด็นที่แหลมคมของตนเองได้

1) “ในโลกออนไลน์ทั้งนักบุญและคนบาปปะทะกันอย่างรุนแรง”

ผู้เขียนพบ “มิงญ์” ครั้งแรกในการเริ่มทำโครงการ “เสรีภาพในการแสดงออกที่นิยามจากรากหญ้า” ที่สถาบันวิจัยแห่งหนึ่ง มิงญ์อายุ 40 ตอนปลาย ร่าเง็ก ผมสั่น เริ่มมีผมขวเขาเป็นคนสุขุม พุดจาไม่โพงผาง มิงญ์สื่อสารด้วยภาษาอังกฤษได้ดีเพราะเขาเติบโตในยุโรปมาก่อน แต่สุดท้าย เขาเลือกที่จะกลับมาใช้ชีวิตในเวียดนามหลังจบการศึกษาปริญญาเอกด้านสังคมวิทยา เมื่อยังได้ทำงานร่วมกับเขา ได้แลกเปลี่ยนความเห็นกันในการทำกิจกรรมร่วมกัน ผู้เขียนประทับใจในความที่มิงญ์เป็นคนมีความคิดแปลกใหม่ พร้อมๆ กับที่เขาจะเปิดรับความเห็นคนอื่นและช่วยคิดต่อยอดความเห็นคนอื่นด้วยได้เสมอ โดยบุคลิกและทักษะเหล่านี้ จึงไม่น่าแปลกใจเลยที่เขาจะประสบความสำเร็จในฐานะที่เป็นทั้งนักกิจกรรมในภาคประชาสังคมไม่เป็นทางการ พร้อมๆ กับที่ได้รับการยอมรับจากสาธารณชนวงกว้างกว่ากลุ่มนักกิจกรรมด้วยกันเอง

มิงญ์มีผลงานตีพิมพ์อย่างต่อเนื่อง ในช่วงปี 2017 เขาเขียนหนังสือวิเคราะห์ปัญหาการแสดงออกบนสื่อเครือข่ายสังคมออนไลน์ และมีแผนจะออกหนังสืออีกเล่มเกี่ยวกับความตาย⁹ นอกจากนั้นเขายังร่วมงานกับเพื่อนนักกิจกรรม จัดการอบรมเพื่อให้คนรุ่นใหม่ได้รับรู้ประเด็นเกี่ยวกับการพัฒนาที่ไม่ถูกบรรจุอยู่ในเนื้อหาของระบบการศึกษาแบบทางการ ตลอดจนนำเสนอความเห็นต่อสาธารณะทั้งด้วยการบรรยายพิเศษและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นทางสังคมต่างๆ ทางสถานีโทรทัศน์ของรัฐบาลอย่างสม่ำเสมอ จากการพบปะสนทนาและการสังเกตการณ์การแสดงความคิดเห็นผ่านเฟซบุ๊กของมิงญ์ ผู้เขียนพบว่านอกจากเรื่องราวในหนังสือ

⁹ ผู้เขียนตั้งใจไม่ระบุชื่อหนังสืออย่างชัดเจน ก็เพื่อปกป้องตัวตนของมิงญ์.

ของเขาเองแล้ว ประเด็นสำคัญที่มิงญี่ให้ความสนใจ ได้แก่ ปัญหาสิ่งแวดล้อมและการแสดงออกในสื่อเครือข่ายทางสังคม

ในข้อความที่เผยแพร่ต่อสาธารณะบนเฟซบุ๊ก มิงญี่มักเอ่ยถึงและเขียนวิพากษ์วิจารณ์ประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อมอย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะปัญหาการรุกรานของกลุ่มทุนซึ่งจะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นเขตมรดกโลกทางธรรมชาติและวนอุทยานแห่งชาติของเวียดนาม หรือแม้แต่ในเขตเมือง เช่น การสร้างสวนสนุกในอุทยานแห่งชาติ การสร้างกระเช้าลอยฟ้าขึ้นไปยังอุทยานแห่งชาติต่างๆ หรือปัญหาจากโครงการก่อสร้างขนาดใหญ่ในเขตเมือง เช่นเดียวกับในการสนทนากับผู้เขียน ที่มิงญี่เอ่ยถึงการดำเนินโครงการขนาดใหญ่ของกลุ่มทุนอสังหาริมทรัพย์ที่มีแนวโน้มจะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้เขายังมีส่วนช่วยระดมรายชื่อสนับสนุนการเคลื่อนไหวในกรณีเรื่องสิ่งแวดล้อมอีกหลายกรณี

สำหรับประเด็นการแสดงออกในเครือข่ายทางสังคม นอกจากประเด็นต่อเนื่องจากหนังสือของเขา ดังที่มิงญี่เคยนำเสนอในการบรรยายพิเศษเรื่อง “ศิลปะการวิจารณ์ผู้อื่น” ซึ่งเน้นประเด็นคุณภาพของความคิดเห็นและการแสดงออกในสื่อเครือข่ายสังคมออนไลน์แล้ว ผู้เขียนพบว่าเขาแสดงความกังวลเกี่ยวกับผลกระทบต่อสวัสดิภาพของผู้แสดงความคิดเห็นทางเฟซบุ๊ก เช่น มิงญี่เล่าถึงกรณีที่ผู้แสดงความคิดเห็นวิจารณ์ปัญหาสิ่งแวดล้อมโดยพาดพิงถึงบริษัทที่เกี่ยวข้อง ถูกคุกคามให้ลบข้อความทิ้งหรือกระทั่งให้ทำสัญญาว่าจะไม่เขียนถึงปัญหาดังกล่าวอีก หรือการตั้งข้อสังเกตว่าหากนักหนังสือพิมพ์ใช้ถ้อยคำที่ถูกตีความว่าเป็นการหมิ่นประมาทเจ้าหน้าที่รัฐ เขาก็อาจจะตกงานได้ ความกังวลเหล่านี้อาจมีส่วนทำให้เขาให้ความสำคัญกับศิลปะของการใช้ภาษาและการแสดงความคิดเห็นบนสื่อออนไลน์มากเป็นพิเศษ และตัวเขาเองก็ระมัดระวังในการแสดงออกอย่างยิ่งเช่นกัน

ตัวอย่างที่สะท้อนความสนใจประเด็นปัญหาทางสังคมและความระมัดระวังในการแสดงความคิดเห็นผ่านสื่อเครือข่ายทางสังคมของมิงญี่ เห็นได้จากกรณีการลงโทษอย่างรุนแรงต่อเหงเวียน หงอบก ย็อ กวิงญี่ (Nguyễn Ngọc Như Quỳnh) บล็อกเกอร์ที่ใช้นามปากกาว่า “แม่เหมิม” (Mẹ Năm แปลว่า “แม่เห็ด”) ซึ่งเขียนวิจารณ์ประเด็นการยึดที่ดิน การใช้ความรุนแรงของเจ้าหน้าที่รัฐ และเรื่องสิทธิมนุษยชน ในช่วงปี 2016 จนต่อมาถูกจับกุมในข้อหา “โฆษณาชวนเชื่อเพื่อต่อต้านรัฐ” และถูกตัดสินจำคุก 10 ปี (Human Rights Watch 2017)

ข่าวดังกล่าวก่อผลสะเทือนใจต่อบรรดานักกิจกรรมจำนวนมาก หากแต่พวกเขาไม่สามารถแสดงออกได้ ต่อมา มีผู้วาดรูปเห็ดสามหน่อเล็กๆ ที่ยืนอยู่เดี่ยวดายท่ามกลางฝนตก พร้อมเขียนข้อความว่า “như cây Nấm sau mưa, họ chưa bao giờ chết” (ตั้งต้นเห็ดหลังฝน พวกมันไม่มีวันตาย) และมีผู้นำมาเผยแพร่ต่อบนเฟซบุ๊กเป็นจำนวนมาก รวมทั้งมีมิงญ์เป็นผู้หนึ่งที่เลือกวิธีแชร์ภาพนี้จากโพสต์ของผู้อื่นโดยไม่เขียนแสดงความคิดเห็นใดๆ เลย

มีมิงญ์เป็นตัวแทนของชนชั้นกลางในเวียดนามปัจจุบัน ซึ่งให้ความสำคัญกับการเลือกใช้ภาษาและวิธีการแสดงออกเพื่อสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ ได้แก่ ชนชั้นกลางในเมืองในแง่ของประเด็นการเคลื่อนไหว มีมิงญ์ไม่หยิบเรื่อง “ร้อน” มาเอ่ยถึงมากนัก เขาไม่ปะทะโดยตรงกับปัญหาใหญ่ๆ หลายอย่าง เช่น ปัญหาโรงงานอุตสาหกรรม หรือปัญหาการยึดครองที่ดิน โดยพยายามไม่โจมตีรัฐโดยตรง แต่ก็ไม่ใช่ว่าเขาไม่สนใจปัญหาที่ใหญ่หรือกว้างกว่านั้น ในแง่วิธีการนำเสนอ มีมิงญ์เลือกถ้อยคำที่นุ่มนวล สละสลวย ในการนำเสนอปัญหา ซึ่งมีส่วนทำให้เขาได้รับเชิญไปนำเสนอประเด็นในที่สาธารณะอย่างสม่ำเสมอ จะเห็นได้ว่า มีมิงญ์เลือกใช้สื่อออนไลน์ในการนำเสนอตัวตนและความคิดเห็น เพื่อเชื่อมโยงไปสู่การเคลื่อนไหวทางสังคมผ่านสื่อดั้งเดิมอื่นๆ ทั้งหนังสือ โทรทัศน์ ห้องเรียน และการบรรยายสาธารณะ

2) “การเซ็นเซอร์ฝังอยู่ในตัวนักเขียนเวียดนาม”

ผู้เขียนได้รู้จักกับนักเขียนกลุ่มหนึ่งผ่าน “เวิน” กวีหญิงอายุ 30 ต้นๆ ร่างบอบบางที่เสียงพูดภาษาเวียดนามของเธอมักจะบางเบาทำนองเดียวกับเรือนร่างเธอ เวินจบการศึกษาระดับปริญญาตรีด้านวรรณคดีศึกษา แต่เนื่องจากเธอสนใจศึกษาประเด็นเกี่ยวกับกลุ่มนักเขียนนอกระบบการตีพิมพ์แบบทางการ ซึ่งเป็นเรื่องที่รัฐเวียดนามยังไม่อาจยอมรับได้ จึงมีส่วนทำให้เธอต้องเปลี่ยนอาชีพจากการเป็นครูในโรงเรียนมาเป็นนักเขียนเต็มตัว ในแง่นี้ เวินจึงเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการที่รัฐปิดกั้นการนำเสนอความเห็น ทางออกหนึ่งของเวินคือการจัดกิจกรรมการอ่านบทกวีและการจัดพิมพ์หนังสือนอกระบบการพิมพ์ทางการ เรื่องราวของเวินและเพื่อนนักเขียนจึงสะท้อนให้เห็นที่ทางของประชาสังคมไซเบอร์ในอีกแง่มุมหนึ่ง

ผู้เขียนมีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมการอ่านบทกวีที่เวินจัดในฮานอยครั้งหนึ่งเมื่อปลายปี 2016 เวินเชิญนักเขียนทั้งชาวเวียดนามและชาวต่างประเทศจากทั้งในภูมิภาคเอเชีย-

ตะวันออกเฉียงใต้และภูมิภาคอื่นๆ มาร่วมแลกเปลี่ยนบทกวีและความคิดเห็นโดยไม่ได้จำกัด เฉพาะเรื่องราวของเวียดนามเท่านั้น หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นประเด็นสากลมากกว่า ส่วนใหญ่ ของบทกวีที่นำมาอ่านในงานไม่ได้เสนอความหมายโดยตรงไปตรงมา เช่น บทกวีเรื่อง “vi nước” (รสชาติน้ำ) เขียนถึงการกลับไปกลับมาระหว่างการลิ้มรสน้ำแม่น้ำกับน้ำทะเล เปรียบเหมือนการเผชิญกับสองน้ำ และการที่บางครั้งต้องเลือกแต่บางครั้งก็เลือกไม่ได้ หรือ บทกวี “Khoan cắt bê tông” (เจาะตัดคอนกรีต) เล่าถึงการทุบทำลายทุกสิ่งทุกอย่างไม่เว้น แม้แต่มนุษยชาติ ในส่วนของการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น นักเขียนถกกันเกี่ยวกับปัญหา ในการถ่ายทอดความหมายข้ามภาษา โดยเฉพาะนัยเชิงวัฒนธรรมในถ้อยคำที่ถ่ายทอดข้าม ภาษาได้ยาก

ในการเข้าร่วมกิจกรรมครั้งนี้ ผู้เขียนได้สนทนากับนักเขียนและนักวิชาการ ซึ่งช่วยให้ เข้าใจทั้งระบบการพิมพ์ไม่เป็นทางการและ “ลูกเล่น” ในระบบการพิมพ์ทางการมากขึ้น คนแรกคือ “ดั่ง” นักเขียนซึ่งเป็นหนึ่งในคนทำหนังสือนอกระบบการพิมพ์ทางการ ซึ่งเล่าให้ฟัง ว่าหนังสือนอกระบบการพิมพ์ทางการ ส่วนใหญ่จะใช้วิธีเผยแพร่ด้วยการ “แจกจ่าย” แทนการ จำหน่าย โดยผู้รับหนังสืออาจจะมอบเงินให้ผู้จัดทำตามที่เห็นสมควร เมื่อผู้เขียนถามว่าเขา ไม่กลัวจะถูกเจ้าหน้าที่จับกุมหรือ ดั่งตอบว่าไม่กลัว ถ้าเจ้าหน้าที่บอกให้หยุดแจกหนังสือ เขาก็จะหยุดสักพักหนึ่ง หรือบางครั้งก็อาจจะถูกปรับ แต่ก็ก็จะกลับมาแจกหนังสือได้ใหม่ หลังการสนทนา ดั่งได้มอบหนังสือแปลเรื่อง 1984 ของจอร์จ ออร์เวลล์ (George Orwell) ให้กับผู้เขียนพร้อมกับอธิบายว่า 1984 เป็นหนังสือที่ไม่สามารถเผยแพร่ในระบบทางการได้ พวกเขาจึงต้อง “แจกจ่าย” นอกระบบกัน

นอกจากดั่งแล้ว ผู้เขียนได้สนทนากับ “ถาย” เพื่อนสนิทคนหนึ่งของเวิน เขาเป็น นักวิชาการในสถาบันวิจัยของรัฐที่ทรงอิทธิพลแห่งหนึ่งของเวียดนาม ถายเล่าว่าขณะนี้ มีนักเขียนจำนวนมากที่เลือกนำเสนอผลงานผ่านช่องทางออนไลน์ ทั้งเพื่อเป็นการเริ่มต้น ที่จะนำไปสู่การตีพิมพ์และเพราะไม่ต้องการอยู่ในระบบการควบคุมเนื้อหาในระบบการพิมพ์ ทางการ นอกจากนี้ สื่อออนไลน์ยังเป็นช่องทางที่ได้รับความนิยมในกลุ่มนักแปล โดยเฉพาะ ผู้แปลงานเขียนทางวิชาการหรืองานทางประวัติศาสตร์ ซึ่งไม่แน่ใจว่าจะสามารถตีพิมพ์งาน ของตนในระบบทางการได้หรือไม่ เช่น หนังสือของคาร์ล ป็อบเปอร์ (Karl Popper)

หลายเล่มที่นำเสนอประเด็นวิพากษ์แนวคิดของคาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) จึงไม่ได้รับอนุญาตให้ตีพิมพ์ในเวียดนาม หากแต่มีสำนวนแปลเผยแพร่ทางสื่อออนไลน์

อย่างไรก็ดี แม้ว่าสื่อออนไลน์จะเป็นทางเลือกที่สำคัญ แต่ท้ายที่สุด นักเขียนหลายคนยังพยายามหาทางออกด้วยกลยุทธ์ต่างๆ เพื่อให้งานของพวกเขาได้รับการเผยแพร่เป็นรูปเล่มหนังสือ ที่ผ่านมา ผู้เขียนได้รับการบอกเล่าจากนักวิชาการหลายคนเกี่ยวกับการตัดหรือตัดแปลงเนื้อหาเพื่อให้ได้รับอนุญาตให้ตีพิมพ์ในระบบแบบทางการ เช่น มิงญี่ นักกิจกรรมสังคมที่ผู้เขียนเฝ้าถึงข้างต้น ก็เล่าว่าเขาเคยประสบปัญหาจนจำเป็นต้องตัดเนื้อหาออกหนึ่งหน้า เพื่อให้สามารถตีพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับการแสดงออกบนสื่อเครือข่ายสังคมออนไลน์ได้

นอกจากการตัดหรือตัดแปลงเนื้อหาแล้ว ถ้ายกเว้นว่าหนึ่งในทางเลือกคือการตั้งชื่อหนังสือด้วยถ้อยคำที่ไม่ “แสดงใจ” เจ้าหน้าที่ควบคุมการพิมพ์ เช่น หนังสือแปลเรื่อง *Democracy in America (ประชาธิปไตยในอเมริกา)* ของทอคควีลล์ (Alexis de Tocqueville) ฉบับภาษาเวียดนามที่ได้รับอนุญาตให้พิมพ์อย่างเป็นทางการใช้ชื่อว่า *Nền dân trị Mỹ* ซึ่งถอดเป็นข้อความภาษาไทยได้ว่า *รากฐานการปกครองโดยประชาชนของสหรัฐอเมริกา* นั่นคือเลี่ยงการใช้คำว่า “dân chủ” (ประชาธิปไตย) ซึ่งเป็นคำที่ต้องระมัดระวังในการใช้อย่างเป็นทางการในเวียดนาม มาใช้คำว่า “dân trị” (การปกครองโดยประชาชน) แทน นอกจากนั้น ในขั้นตอนขออนุญาตพิมพ์หนังสือ สำนักพิมพ์เอกชนซึ่งมักจะประสบปัญหาจากการตรวจสอบเนื้อหาหลายขั้นตอน ก็อาจใช้ช่องทางจัดพิมพ์ร่วมกับสำนักพิมพ์ของรัฐเพื่อลดความยุ่งยากลง หรืออีกหนึ่ง “ลูกเล่น” ของนักเขียนคือ การยื่นเรื่องขออนุญาตพิมพ์หนังสือจากเจ้าหน้าที่คนละถิ่นกัน ถ้ายอธิบายว่า เนื่องจากเจ้าหน้าที่มีความคุ้นเคยจนทำให้ฟังเล็งนักเขียนในถิ่นของตนอย่างเข้มงวดกว่านักเขียนจากต่างถิ่น เช่น บางครั้งหนังสือของนักเขียนจากทางใต้อาจได้รับอนุญาตให้ตีพิมพ์ได้ง่ายกว่าหากขออนุญาตจากเจ้าหน้าที่ทางเหนือ

การควบคุมเนื้อหาและการเผยแพร่ผลงานของนักเขียนในเวียดนาม เป็นข้อจำกัดสำคัญดังที่เวินได้สะท้อนในการนำเสนอประสบการณ์ของเธอต่อการประชุมระหว่างนักกิจกรรมสังคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในประเทศไทยครั้งหนึ่งว่า “การเซ็นเซอร์ฝังอยู่ในตัวนักเขียนเวียดนาม มันกลายเป็นปีศาจที่หลอกหลอนอยู่ภายใน” อย่างไรก็ดี แม้ว่าสื่อออนไลน์จะเป็นทางเลือกที่สำคัญ แต่ท้ายที่สุด เพื่อให้งานของพวกเขาได้รับการเผยแพร่ในรูปของหนังสือ

นักเขียนบางคนจึงเสี่ยงไปเสี่ยงทำหนังสือนอกระบบการพิมพ์ทางการ หรือบางคนก็พยายามหาทางออกด้วยกลยุทธ์ต่างๆ เพื่อให้ได้รับอนุญาตจัดพิมพ์ในระบบทางการ

3) “สื่อออนไลน์มีส่วนเสริมการแสดงผลงานในห้องจัดแสดง”

ผู้เขียนได้สนทนากับ “จาย” ในการพบปะกันของนักกิจกรรมจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อายุ 40 กว่า สุนัขวัยชราแตกต่างจากผู้ชายเวียดนามเหนือส่วนใหญ่ที่ผู้เขียนรู้จัก จายแต่งกายด้วยชุดที่ไม่แสดงเพศอย่างชัดเจน หรือที่จริงนั่นก็คือการแสดงเพศของเขา จายจบการศึกษาด้านธุรกิจและการตลาดจากต่างประเทศจึงพูดภาษาอังกฤษได้คล่องแคล่ว ภายหลังหันมาทำงานออกแบบและสนใจประเด็นความหลากหลายทางเพศ นอกจากนี้เขายังร่วมกับเพื่อนๆ บริหารดูแลห้องจัดแสดงงานศิลปะซึ่งตั้งอยู่บนตึกสูงระฟ้าแห่งหนึ่งของฮานอย และจายได้รับอนุญาตให้ใช้พื้นที่โดยไม่เสียค่าเช่า เนื่องจากเจ้าของตึกต้องการให้พวกเขาจัดกิจกรรมให้มีความคึกคัก ถือเป็นภาระประชาสัมพันธ์ตึกโดยไม่ต้องเสียค่าโฆษณา แต่เดิมจายร่วมกับกลุ่มศิลปินที่ถือกันว่าเป็นกลุ่มอาว็อง-การ์ด (avant-garde) ของเวียดนามยุคทศวรรษ 1980 ก่อตั้งกลุ่มกิจกรรมทางศิลปะตั้งแต่ปี 1998 แต่ได้ถูกทางการสั่งห้ามไปก่อนจะกลับมารวมตัวกันอีกครั้งในปี 2013 ในฐานะที่เป็น “พื้นที่ทางศิลปะที่เป็นเอกเทศ” จัดการในรูปแบบองค์กร “ส่วนรวม” (collective) เนื่องจากไม่ต้องการจดทะเบียนองค์กรเอกชนอย่างเป็นทางการ

ทัศนคติของจายเกี่ยวกับบทบาทของรัฐต่อการควบคุมการสร้างสรรค์ผลงานทางศิลปะสะท้อนถึงสภาวะคลุมเครือและย้อนแย้งของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ศิลปิน และนักกิจกรรมสังคมน ในภาพรวมจายเห็นว่าสถานการณ์เปลี่ยนไป “ศิลปินถูกควบคุมโดยรัฐน้อยลง” เมื่อเทียบกับยุคก่อนการ “เปลี่ยนใหม่” โดยจายมองว่าส่วนหนึ่งอาจเพราะรัฐต้องการให้ชาวโลกเห็นว่าประชาชนในประเทศเวียดนามก็มีเสรีภาพ มีความก้าวหน้าทางความคิด จายจึงไม่ค่อยเห็นด้วยกับการที่ศิลปินหรือนักกิจกรรมจะมุ่งวิจารณ์รัฐโดยตรงเท่าใดนัก เขาเห็นว่างานศิลปะต้องเสนอประเด็นที่จะค่อยๆ นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในสังคมในระยะยาว “รัฐเวียดนามเลิกมองศิลปินว่าเป็นภัย และศิลปินก็ไม่ได้สนใจที่จะโจมตีรัฐบาลอีกต่อไป ทุกคนรู้ว่าเรามีปัญหา มีประเด็นอะไรที่สำคัญ แต่ปัญหามันซับซ้อนขึ้นกว่าเดิม แทนที่จะปะทะกับเรื่อง

การเมือง ซึ่งถึงทำก็ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงอยู่ดี และหากทำ ก็อาจจะเสี่ยงอันตรายด้วย
 ผู้ทำงานเสนอประเด็นที่ซับซ้อน ประเด็นที่หลากหลายต่างๆ ไม่ได้ดีกว่าหรือ”

อย่างไรก็ดี ภายยอมรับว่ามีความเป็นไปได้ที่ “หากจะปิดกั้นอะไร พวกเขา ก็จะ(เพียง)
 ยกเลิกงานจัดแสดงนั้นๆ” ถึงแม้ว่าการยกเลิกงานแสดงศิลปะอาจดูไม่รุนแรงเท่ากับการจับกุม
 คุมขังนักกิจกรรมสังคม-การเมืองที่ส่วนใหญ่เป็นบล็อกเกอร์ แต่ก็แสดงให้เห็นว่ารัฐเวียดนาม
 มองว่าศิลปะยังคงมีพลังในการท้าทายอำนาจรัฐและดังนั้นจึงยังอาจถูกปิดกั้นจากรัฐได้
 แม้อาจจะยังไม่มีศิลปินที่ถูกลงโทษรุนแรง แต่พวกเขาก็ไม่รู้ว่าเมื่อใดที่งานของพวกเขาจะกลายเป็น
 งานต้องห้าม เนื่องจากรัฐก็ดูจะไม่มียุทธศาสตร์ที่ชัดเจนแน่นอนว่างานศิลปะแบบใดกันที่จะ
 ต้องถูกปิดกั้น หรือแม้แต่ผลงานที่เคยได้รับรางวัลจากรัฐเอง ก็อาจถูกถอดถอนรางวัลได้ใน
 ภายหลัง เช่น กรณีที่สมาคมวรรณคดีและศิลปะจังหวัดจ่า วิญญู ซึ่งเป็นองค์กรของรัฐ ได้
 ประกาศยกเลิกรางวัลและถอดผลงานภาพเขียน “Biên chết” (ทะเลตายแล้ว) ของเหงเวียน
 เยิน (Nguyễn Nhân) ออกจากการจัดแสดงผลงานใน ค.ศ. 2017 และทำให้ศิลปินต้อง
 ได้รับการ “ตักเตือน” เป็นระยะเวลา 1 ปีพร้อมกับริบเงินรางวัลที่ได้จากการประกวดภาพของ
 จังหวัดจ่า วิญญู เมื่อปี 2016¹⁰ ทำให้ภาพเขียนสะท้อนเหตุการณ์ปล่อยสารพิษของโรงงาน
 อุตสาหกรรมลงทะเลที่ภาคกลางของเวียดนามภาพนี้ปรากฏในรายงานข่าวของสำนักข่าว
 ภายในประเทศ จนผู้คนให้ความสนใจและส่งต่อภาพดังกล่าวผ่านสื่อเครือข่ายสังคมออนไลน์
 เป็นจำนวนมาก

จากการติดตามชมผลงานที่จัดแสดงในพื้นที่ที่ฉายดูแลอยู่ ผู้เขียนพบว่าส่วนใหญ่เป็น
 ผลงานที่แตกต่างจากผลงานในตลาดศิลปะทั่วไป ซึ่งมักเน้นนำเสนอความงามหรือเรื่องราว
 ที่แสดงภาพเหมารวมความเป็นเวียดนาม ผลงานที่จัดแสดงที่นี้มักนำเสนอประเด็นทางสังคม-
 การเมือง ไม่ได้มุ่งรับใช้ประเด็นที่รัฐต้องการนำเสนอ เช่น ส่วนหนึ่งของผลงานในนิทรรศการ
 ศิลปะที่ผู้เขียนได้เข้าชมเป็นภาพยนตร์สั้นเล่าเรื่องที่ดินและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นประเด็นที่กำลัง
 ได้รับความสนใจจากทั้งนักกิจกรรมและสาธารณชนในเวียดนาม นอกจากนี้ผลงานที่จัดแสดง
 ยังมีสารและการใช้สื่อที่ขบถย้อน ต้องอาศัยการตีความพอสมควรจึงจะเชื่อมโยงไปยังประเด็น

¹⁰ รายงานข่าวเกี่ยวกับกรณีดังกล่าวได้จากเว็บไซต์ของหนังสือพิมพ์ *Tiếng Dân* (AdminTD 2017).

วิพากษ์วิจารณ์ทางการเมืองได้ เช่น ผลงานชุดหนึ่ง ศิลปินใช้เทคนิควาดภาพสีน้ำทับบนปกวารสารทหารเวียดนามที่ดูเหมือนผ่านการใช้งานในห้องสมุดมาแล้ว หนึ่งในชิ้นงานเป็นภาพล้อเลียนภาพพิมพ์พื้นเมืองดั้งเดิมของฮานอย¹¹ ที่ต้นฉบับเป็นภาพแสดงความหึงหวงระหว่างสามีภรรยา แต่ในผลงานจัดแสดงชุดนี้ศิลปินวาดเป็นภาพทหารสองคนแทน

นอกจากการจัดแสดงผลงานที่มีเนื้อหาและรูปแบบการนำเสนอที่ต้องอาศัยการตีความที่ซับซ้อนแล้ว อีกหนึ่งกลยุทธ์ในการหลบเลี่ยงการปิดกั้นการแสดงผลงานซึ่งคล้ายคลึงกับที่ฉายเล่าให้ฟังในกรณีของการตั้งชื่อหนังสือโดยเลี่ยงถ้อยคำที่อาจถูกตีความว่าจะเป็นภัยคุกคามอำนาจรัฐ เพื่อให้สามารถตีพิมพ์หนังสือในระบบทางการได้ คือการที่ศิลปินเลี่ยงไปใช้คำว่า “workshop” (การประชุมเชิงปฏิบัติการ) สำหรับการเรียกกิจกรรมรูปแบบ “ศิลปะการแสดง” (performance art) ซึ่งปกติเป็นรูปแบบการแสดงออกถึงประเด็นต่างๆ ที่อาศัยร่างกายของศิลปินเองเป็นสื่อหลักประกอบกับวัสดุหรือผลงานศิลปะประเภทอื่นๆ แต่เนื่องจากส่วนใหญ่ไม่มีบทแสดงที่ชัดเจน ทำให้ไม่สามารถส่งบทแสดงให้เจ้าหน้าที่รัฐตรวจล่วงหน้าตามข้อบังคับสำหรับการแสดงต่อสาธารณะ การเลี่ยงไปเรียกกิจกรรมดังกล่าวว่า “การประชุมเชิงปฏิบัติการ” จึงมีส่วนลดความเสี่ยงที่จะไม่ได้รับอนุญาตให้จัดการแสดงได้

ในฐานะที่ฉายดูแลพื้นที่จัดแสดงงานศิลปะ การแสดงออกทางศิลปะในพื้นที่ทางกายภาพจึงยังคงสำคัญมากกว่าพื้นที่ออนไลน์ นอกจากการจัดแสดงงานศิลปะแล้ว กระจายและเพื่อนๆ ยังร่วมกันจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้กลุ่ม LGBT ได้แสดงออก เช่น เทศกาลที่ใช้ชื่อว่า “Queer Market” (ตลาดคนข้ามเพศ) ซึ่งขณะเดียวกันก็เปิดกว้างให้ผู้ร่วมงานสามารถแสดงออกโดยไม่จำกัดเฉพาะประเด็น LGBT หรือเพศสภาวะ ทำให้กิจกรรมลักษณะนี้มีคนเข้าร่วมมากกว่าการแสดงผลงานศิลปะ กระจายมองว่าสื่อออนไลน์เป็นส่วนเสริมให้การทำงานศิลปะมากกว่า “ศิลปินใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อการประชาสัมพันธ์ผลงานและเพื่อเรียนรู้วิธีการสร้างงาน” สอดคล้องกับทัศนคติของเจิ่น เลือง (Trần Lương) ศิลปินที่มีแนวคิดก้าวหน้าของเวียดนามที่กล่าวกับผู้เขียนในการพบปะกันเมื่อปลายปี 2017 ว่า “อินเทอร์เน็ต

¹¹ เรียกว่า “ภาพดงโฮ” (Tranh Đông Hồ) ตามชื่อหมู่บ้านดงโฮซานเมืองฮานอยที่เป็นแหล่งผลิตภาพพิมพ์นี้ ลักษณะเป็นภาพพิมพ์ด้วยแม่พิมพ์ไม้ พิมพ์ลงบนกระดาษที่ทำจากชงข้าว.

เป็นเพียงส่วนประกอบของคนทำงานศิลปะ เพราะว่าศิลปะเป็นการมองและการใช้ผัสสะที่มากกว่าสองมิติและการอ่าน ดังนั้น ต้องดึงคนออกมาจากการจัดแสดงผลงาน”

ข้อสังเกตส่งท้าย

เรื่องเล่าของนักกิจกรรมสังคมทั้งสามกลุ่ม แสดงให้เห็นว่าแม้เวียดนามจะมีความเข้มงวดในการควบคุมการเคลื่อนไหวทางสังคมและการแสดงออกบนอินเทอร์เน็ต แต่ก็ยังมีนักกิจกรรมสังคมจำนวนหนึ่งเลือกที่จะแสดงออกทางความคิดของตนเอง และต่างก็ค้นหากลยุทธ์ต่างๆ เพื่อเล็ดรอดจากการควบคุมของรัฐ โดยอินเทอร์เน็ตมีความสำคัญมากน้อยต่อการแสดงออกของแต่ละกลุ่มหรือแต่ละคนแตกต่างกันออกไป จากกรณีตัวอย่างที่ได้นำเสนอ ผู้เขียนมีข้อสังเกตดังต่อไปนี้

ประการแรก ในแง่ของการศึกษาภาคประชาสังคม นักกิจกรรมทั้งสามกลุ่มเลือกแนวทางการทำกิจกรรมที่เน้นประเด็นทางสังคมโดยเฉพาะประเด็นเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและการแสดงออกทางศิลปะเป็นหลัก นักกิจกรรมในกลุ่มที่ผู้เขียนเลือกมานำเสนอนี้อาจดูเหมือนไม่ได้รับผลกระทบรุนแรงเท่ากับนักกิจกรรมอีกจำนวนมากที่ถูกจับกุมดำเนินคดีหรือถูกปิดกั้นโดยรัฐ เนื่องจากเนื้อหาและประเด็นเคลื่อนไหวของพวกเขายังไม่ถูกมองว่าเป็นการคุกคามต่ออำนาจรัฐโดยตรงเท่ากับกิจกรรมของบางคนบางกลุ่มที่ถูกรัฐปิดกั้น ในแง่นี้ พวกเขาจึงยังคงมีพื้นที่แสดงออกและมีส่วนร่วมทั้งในทางการเมืองและในทางสังคม อย่างไรก็ตาม เพื่อที่แต่ละคน แต่ละกลุ่ม จะสามารถนำเสนอความเห็น นำเสนอผลงานของพวกเขาได้ พวกเขาก็จะต้องหากวิธีในการนำเสนอผลงาน ไม่ว่าจะในสื่อประเภทใดก็ตาม ที่สำคัญคือ ต้องรัดกุมในการใช้ภาษา และต้องไม่นำเสนอเนื้อหาโจมตีรัฐอย่างรุนแรงตรงไปตรงมา

ประการที่สอง อินเทอร์เน็ตมีบทบาทต่อการเคลื่อนไหวของนักกิจกรรมเหล่านี้ ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งท่ามกลางสื่อดั้งเดิมอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นการบรรยาย หนังสือที่ได้รับการตีพิมพ์ โทรทัศน์ หรือห้องจัดแสดงผลงานศิลปะ เช่นเดียวกับที่มีเลออร์กกล่าวถึงพหุลักษณะของสื่อและโดยเฉพาะข้อเสนอของคาสเทลส์เกี่ยวกับลักษณะการใช้สื่อที่หลากหลายในการเคลื่อนไหวทางสังคม (Castells (2012) 2015) ทั้งนี้ ในขณะที่นักกิจกรรมสังคมส่วนใหญ่ยังคงให้

ความสำคัญกับการสื่อสารผ่านเครือข่ายทางสังคมนอกพื้นที่ออนไลน์ เช่น มวลชนที่ดูโทรทัศน์หรือนักอ่านที่อ่านหนังสือเล่มหรือฟังการอ่านบทกวี พวกเขาก็ได้ใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อสร้างเครือข่ายกับนักกิจกรรมด้วยกันเองหรือเพื่อสื่อสารกับกลุ่มทางสังคมบางกลุ่ม (เช่นชนชั้นกลางในเมืองในกรณีของมิงญู) นอกจากนี้ สื่อประเภทนี้ยังมีส่วนในการสร้างความเคลื่อนไหวใหม่ๆ ในภาคประชาสังคมเวียดนาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การนำเสนอความเห็นใหม่ๆ ที่นอกเหนือจากการกำกับอย่างเข้มงวดโดยรัฐ และเปิดพื้นที่ให้การมีส่วนร่วมของประชาชนในระบบการเมืองที่แต่เดิมมีการปิดกั้นอย่างสูง แม้แต่ในปริมาณทางศิลปะ ที่อินเทอร์เน็ตอาจจะยังไม่สามารถเข้ามาแทนที่ห้องจัดแสดงได้ แต่การแพร่กระจายของข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับแวดวงศิลปะ เช่น กรณีการลงโทษและปิดกั้นภาพ “ทะเลตายแล้ว” ก็มีสนับสนุนให้งานศิลปะเป็นที่รับรู้แก่คนในวงกว้างมากขึ้นได้เช่นกัน

ประการที่สาม เนื่องจากรัฐยังมีความจำเป็นในเชิงการเมืองและเศรษฐกิจที่ต้องเปิดให้ประชาชนเข้าถึงสื่อออนไลน์ จึงเป็นการเปิดโอกาสให้นักกิจกรรมสังคมนำเสนอผลงานและความคิดเห็นผ่านสื่อออนไลน์ได้ด้วย เช่น กรณีของกลุ่มนักเขียน ช่องทางอินเทอร์เน็ตช่วยให้พวกเขาสามารถนำเสนอผลงานนอกเหนือการควบคุมของรัฐได้ หรือนักวิจารณ์สังคมที่อาศัยข้อได้เปรียบของสื่อออนไลน์ในการให้ข้อมูล ข่าวสารที่แตกต่างไปจากข่าวสารที่รัฐเป็นผู้กำกับทิศทางในการนำเสนอ ตลอดจนจนสามารถแสดงความคิดเห็นโดยไม่ถูกควบคุมโดยตรงจากอำนาจรัฐได้

ประการที่สี่ การรวมตัวกันอย่างหลวมๆ ของภาคประชาสังคมไซเบอร์ในเวียดนาม เป็นตัวอย่างของการร่วมมือกันทำงานของส่วนรวมด้วยการต่างคนต่างทำอย่างเป็นเอกเทศจากกัน ดังเช่นที่คาสเทลส์เรียกว่า “การสื่อสารส่วนตัวอย่างเป็นมวลรวม” (Castells 2001) ลักษณะเช่นนี้ทำให้เกิดการแพร่กระจายของข่าวสารและความคิดเห็นออกไปได้โดยไม่ต้องมีต้นทุนของการจัดการขนาดใหญ่ และยากแก่การปิดกั้นหรือหยุดยั้งการแพร่กระจายของข่าวสารและความคิดเห็น ดังนั้น ถึงแม้กลุ่มกิจกรรมทางสังคมบางกลุ่มจะไม่ได้ใช้อินเทอร์เน็ตเป็นสื่อหลัก หรือบางกลุ่มใช้อินเทอร์เน็ตร่วมกับสื่ออื่นๆ พวกเขา ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าอินเทอร์เน็ตมีพลังในการเล็ดรอดจากอำนาจรัฐได้ดีกว่าสื่อดั้งเดิมในระบบการเผยแพร่ที่สามารถถูกควบคุมโดยรัฐ

รายการอ้างอิง

เอกสารภาษาอังกฤษ

- Bui, Thiem Hai. 2016. "The Influence of Social Media in Vietnam's Elite Politics." *Journal of Current Southeast Asian Affairs* 35(2): 89-112.
- Castells, Manuel. 2001. *The Internet Galaxy: Reflections on the internet, business, and society*. Oxford: Oxford University Press.
- Castells, Manuel. [2012] 2015. *Networks of Outrage and Hope: Social movements in the internet age*. 2nd ed. Cambridge: Polity Press.
- Coleman, E. Gabriella. 2010. "Ethnographic Approaches to Digital Media." *Annual Review of Anthropology* 39: 487-505.
- Hannah, Joseph J. 2007. "Approaching Civil Society in Vietnam." PhD diss., University of Washington.
- Jensen, Casper Bruun. 2014. "Continuous Variations: The conceptual and the empirical in STS." *Science, Technology, and Human Values* 39(2): 192-213.
- Latour, Bruno. 2005. *Reassembling the Social: An introduction to actor-network-theory*. Oxford: Oxford University Press.
- London, Jonathan D., ed. 2014. *Politics in Contemporary Vietnam: Party, state, and authority relations*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Madianou, Mirca and Daniel Miller. 2013. "Polymedia: Towards a new theory of digital media in interpersonal communication." *International Journal of Cultural Studies* 16(2): 169-187.
- Miller, Daniel and Don Slater. 2000. *The Internet: An ethnographic approach*. Oxford: Berg.
- Miller, Daniel and Heather A. Horst. 2012. "The Digital and the Human: A prospectus for digital anthropology." In *Digital Anthropology*, edited by Heather A. Horst and Daniel Miller, 3-35. London: Berg.

- Miller, Daniel and Jolynna Sinanan. 2014. *Webcam*. Cambridge: Polity Press.
- Miller, Daniel, Elisabetta Costa, Nell Haynes, Tom McDonald, Razvan Nicolescu, Jolynna Sinanan, Juliano Spyer, Shriram Venkatraman, and Xinyuan Wang. 2016. *How the World Changed Social Media*. London: UCL Press.
- Poell, Thomas. 2014. "Social Media Activism and State Censorship." In *Social Media, Politics, and the State: Protests, revolutions, riots, crime, and policing in an age of Facebook, Twitter, and YouTube*, edited by Daniel Trottier and Christian Fuchs, 189-206. London: Routledge.
- Tuan, Tran Minh, 2011. *Broadband in Vietnam: Forging its own path*. Washington, D.C: infoDev/World Bank.
- Wells-Dang, Andrew. 2012. *Civil Society and Climate Change in Vietnam: Actors, roles, and possibilities*. Hanoi: Pact, Vietnam Country Office.
- Wells-Dang, Andrew. 2014. "The Political Influence of Civil Society in Vietnam." In *Politics in Contemporary Vietnam: Party, state, and authority relations*, edited by Jonathan D. London, 162-183. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Wischermann, Jörg. 2011. "Governance and Civil Society Action in Vietnam: Changing the rules from within—potentials and limits." *Asian Politics and Policy* 3(1): 383-411.

เอกสารภาษาไทยเวียดนาม

- AdminTD. 2017. "Hoà sĩ Nguyễn Nhân bị kỷ luật vì tác phẩm Biến chết." [จิตรกรหญิงเวียดนาม เยิน ถูกลงโทษทางวินัยอันเนื่องมาจากผลงาน "ทะเลตายแล้ว"]. *Tiếng Dân*, July 28, 2017. <https://baotiengdan.com/2017/06/28/hoa-si-nguyen-nhan-bi-ky-luat-vi-tac-pham-bien-chet/>. Accessed December 15, 2017.
- Hoàng Nguyên. 2016. "Lời kêu gọi Toàn quốc kháng chiến- tiếng gọi cứu nước." ["ทั้งประเทศร่วมสู้ศึก" เสียงเรียกให้กู้ชาติ]. *Vinh Long Online*, February 13, 2016. <http://www.baovinhlong.com.vn/chinh-tri/201602/loi-keu-goi-toan-quoc-khang-chien-tieng-goi-cuu-nuoc-2665055/>. Accessed July 20, 2017.

Trí Tín. 2013. “Nữ sinh bị đuổi học vì xúc phạm thầy cô trên Facebook.” [นักเรียนหญิงถูกพักการเรียนเนื่องจากให้ร้ายครูบนเฟซบุ๊ก]. *VnExpress*, January 7, 2013. <https://vnexpress.net/tin-tuc/giao-duc/nu-sinh-bi-duoi-hoc-vi-xuc-pham-thay-co-tren-facebook-2410133.html>. Accessed July 20, 2017.

เอกสารออนไลน์

Freedom House. 2017. “Freedom on the Net 2017: Vietnam.” *Freedom House*. <https://freedomhouse.org/report/freedom-net/2017/vietnam>. Accessed July 22, 2017.

Human Rights Watch. 2017. “Vietnam: Free Blogger ‘Mother Mushroom.’” *Human Rights Watch*, June 28, 2017. <https://www.hrw.org/news/2017/06/28/vietnam-free-blogger-mother-mushroom>. Accessed December 20, 2017.

Ministry of Information and Communications. 2017. *Whitebook of Viet Nam Information and Communication Technology*. <http://english.mic.gov.vn/Upload/ENGLISH/Statistics/ICT-WHITEBOOK2017-Final.pdf>. Accessed November 20, 2017.

Perez, Sarah. 2016. “Facebook Blocked in Vietnam over the Weekend due to Citizen Protests.” *TechCrunch*, May 18, 2016. <https://techcrunch.com/2016/05/17/facebook-blocked-in-vietnam-over-the-weekend-due-to-citizen-protests/>. Accessed July 22, 2017.

Reuters Staff. 2017. “Vietnam Police Arrest Dissident for ‘Abusing Democracy Rights.’” *Reuters*, May 15, 2017. <https://www.reuters.com/article/us-vietnam-dissident/vietnam-police-arrest-dissident-for-abusing-democracy-rights-idUSKCN18B1JX>. Accessed June 30, 2017.